

Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Natálie Jägrová

CHAMMURAPI A JEHO VLÁDA VE
STAROBABYLÓNSKÉ ŘÍŠI

Hammurabi and his Government in Old Babylonian Empire

Bakalářská práce

Vedoucí práce : doc. PhDr. Petr Charvát, DrSc.
Praha 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Místo vypracování: Praha

Datum: 1. července 2010

Podpis:

Za odborné vedení této práce děkuji doc. PhDr. Petru Charvátovi, DrSc.

Za ochotnou pomoc a podporu děkuji své rodině, přátelům a známým. Zvláště bych chtěla poděkovat mé mamince za neustálou podporu a trpělivost.

klíčová slova: Chammurapi, Mezopotámie, Babylónie, Chammurapiho zákoník, vláda, starověk

OBSAH

str.

1 Úvod	3
2 Poloha a přírodní podmínky Babylónie	4
2.1 Poloha.....	4
2.2 Podnebí.....	4
2.3 Suroviny, vegetace a zvěř.....	4
2.4 Eufrat a Tigris.....	5
3 Periodizace dějin Babylónie a jejich stručná charakteristika	5
3.1 Starobabylónské období (2003 – 1595 př.n.l.)	5
3.1.1 Amorejci.....	6
3.1.2 „Období Isin- Larsa“	6
3.1.3 Chammurapiho předchůdci	7
3.1.4 Chammurapiho nástupci.....	7
3.2 Středobabylónské období (1594 – 1027 př.n.l.)	8
3.3 Novobabylónské období (1026 – 539 př.n.l.).....	9
4 Chammurapi	10
4.1 Obecná charakteristika Chammurapiho vlády	10
4.2 Chammurapiho vláda „v datech“	11
5 Chammurapiho zákoník	13
5.1 Vzhled stély a okolnosti jejího objevu	13
5.2 Charakteristika díla	16
5.3 Uspořádání zákonů.....	17
5.3.1 Stručný rozbor jednotlivých paragrafů a jejich rozdělení do skupin.....	19
5.4 Třídní charakter Chammurapiho zákonů.....	21
5.4.1 Awílum.....	22
5.4.2 Muškenum.....	22
5.4.3 Otroci.....	23
5.5 Edikty Chammurapiho doby	23
6 Státní aparát	23
6.1 Administrativní hodnostáři.....	23
6.2 Správa měst	25
6.2.1 Vznik měst.....	26

6.2.2 Vzhled měst.....	26
6.2.3 Nejvýznamnější města Chammurapiho doby a říše	27
6.3 Vojsko	28
7 Starobabylónská společnost za vlády Chammurapiho	30
7.1 Společenská diferenciacie	30
7.1.1 Král.....	30
7.1.2 Úzká vrstva vysokých vojenských, palácových a chrámových hodnostářů.....	32
7.1.3 Osoby ekonomicky závislé na institucích	33
7.1.4 Samostatně hospodařící rolníci, soukromí zemědělci a obchodníci.....	33
7.1.5 Otroci.....	33
7.2 Postavení cizinců ve starobabylónské společnosti	36
7.3 Starobabylónská rodina a její postavení ve společnosti	36
7.3.1 Postavení mužů a žen	36
7.3.2 Manželství	37
7.3.3 Otec a děti.....	39
7.3.4 Dědická posloupnost	39
7.3.5 Adopce	40
7.4. Povinnosti obyvatel vůči státu.....	41
8 Hospodářství.....	42
8.1 Majetek.....	43
8.2 Zemědělství	44
8.3 Obchod	44
8.4 Řemeslo	45
8.5 Váhy a míry.....	46
8.6 Ceny zboží.....	46
9 Náboženství.....	46
9.1 Význam kněžské složky	47
10 Stručně k babylónské kultuře a vzdělanosti	48
11 Závěr.....	50
12 Resumé	51
12.1 Summary	52
13 Přílohy	53
14 Seznam použité literatury.....	63

1 ÚVOD

„Já Chammurapi¹, pastýř, povoláný bohem Enlilem, jenž kupí bohatství a hojnost, jenž splňuje vše pomyslitelné pro město Nippur – Duranki, oddaný strážce Ekuru.

Král mocný, obnovitel města Eridu, jenž očistil obřady chrámu Eabzu.

Orkán čtyř světových stran, jenž učinil velikým jméno Babylonu, jenž oblažuje srdce boha Marduka, svého pána, jenž se denně zastává chrámu Esagily.

...Mocný král, Slunce Babylonu, jenž dává vyjít světlu nad zemí Sumeru a Akkadu.

Král, jenž nutí k poslušnosti čtyři světové strany, oblíbenec bohyně Ištary, jsem já.

Když bůh Marduk mě pověřil, abych správně řídil lidi, abych zemi dal dobré vedení, položil jsem právo a spravedlnost do úst země, blaho lidí jsem uspokojil.“²

Tyto věty z prologu Chammurapiho zákoníku přesně vystihují postavení tehdejšího krále ve Starobabylónské společnosti. Král zde byl nikým neomezeným vládcem, podřízen pouze bohům. Chammurapi byl nepochybně nejvýznamnějším panovníkem Starobabylónské říše, který převýšil své předchůdce a jehož nedokázali převýšit jeho nástupci, kteří o mnoho jím dobytých území přišli.

Pokud bychom položili někomu otázku „Kdo to byl Chammurapi?“ Myslím, že jen málo lidí nám dokáže povědět něco o jeho vládě, o jeho četné korespondenci s jinými vladaři či o Staré Babylónii vůbec, ale mnohým se jako první věc vybaví Chammurapiho zákoník (dále jen CHZ), snad nejznámější a nejrozsáhlejší zákonodárné dílo tehdejší doby. Tomuto jeho rozsáhlému dílu věnuji rovněž nemalou část své práce, včetně citací přímo z překladu zákoníku, ale nechci tím zatlačit do pozadí i jiné aspekty jeho vlády. Také nesmíme zapomenout na charakteristiku doby ve které žil, na přírodní podmínky Mezopotámie, které formovaly státy ležící na tomto území a v nich žijící obyvatelstvo. Proto bych chtěla ve své práci podat co nejucelenější obraz říše Chammurapiho doby a také nastínit jak se tato říše postupně vyvíjela.

---

¹ V této práci budu používat překlad jména dle doc. Dr. Josefa Klímy, který v „Zákonech Chammurapiho“ uvádí, že je to jméno amorejského původu odvozené od „[bůh] Chammu uzdravuje“. PhDr. Lukáš Pecha Ph.D. ve své knize „Starobabylónský stát používá přepisu „Hammu-rabi“: „Vzhledem k nejednoznačnosti záznamy znělých a neznělých konsonantů v klínovém písmu je čtení tohoto jména nejisté a v literatuře se objevují varianty Hammu-rabi a Hammu-rapi.“

² KLÍMA, J.: ZÁKONY CHAMMURAPIHO. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954, s. 47 a 49

2 POLOHA A PŘÍRODNÍ PODMÍNKY BABYLÓNIE

2.1 POLOHA

Jako Babylónii označujeme jižní část Mezopotámie. Mezopotámii³ rozumíme území dnešního Iráku, přesněji oblast mezi Eufratem a Tigridem ležící na jejich středním a dolním toku. Severní Mezopotámii nazýváme Asýrii a jižní, jak už bylo řečeno, Babylónii⁴. „*Jedná se o náplavovou rovinu, která byla vytvořena sedimenty, přinášenými oběma veletoky.*“⁵ Náplavové území obsahuje sedimenty hlíny a písku. Velkým problémem pro zemědělství je vysoké prosolení půdy a prudké větry způsobující erozi písku. Další problém představuje malé množství srážek. „*Na většině území Mezopotámie spadne ročně méně než 250 mm srážek, což je nejnižší množství, při němž lze ještě provozovat rostlinnou výrobu bez nutnosti umělého zavlažování (úhrnné množství srážek v jižní Mezopotámii činí 100 – 200 mm, zatímco v severní Mezopotámii 200 – 400 mm za rok).*“⁶ Proto zde bylo nezbytné vybudování zavlažovacích kanálů a zařízení, což hrálo významnou roli při budování státu, kdy bylo nutné společně vystavět tato zařízení a organizovat probíhající práce.

2.2 PODNEBÍ

Podnebí Babylónie lze charakterizovat jako výrazně kontinentální a subtropické s vysokými průměrnými ročními teplotami a malým množstvím srážek. Jsou zde velké teplotní výkyvy během dne i celého roku, rovněž rozložení srážek je nerovnoměrné.

2.3 SUROVINY, VEGETACE A ZVĚŘ

Babylónie bohužel neoplývá vlastními zdroji surovin, ale je bohatá na jílovitou půdu, vápenec a přírodní asphalt, které sloužily především jako stavební materiál. Chybějící suroviny byly buď dováženy z ciziny nebo musely být nahrazovány místními zdroji, především hlínou.

Na hustotu a druhové zastoupení vegetace mají vliv klimatické podmínky, kvalita půdy a především dostupnost vodních zdrojů. Pro toto území jsou typické řídké porosty tamaryšků, topolů, palem datlových a vrb v pásech podél vodních toků. Tyto porosty

---

³ Řecky Meziříčí

⁴ Babylónie se geograficky dělila na jižní Sumer a severní Akkad, proto se i panovníci nechávali nazývat králi země Akkadu a Sumeru.

⁵ PECHA, L.: *BABYLÓNIE*, Libri, Praha 2006, s. 135

⁶ NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*, Karolinum, Praha 1998, s.17

poskytovaly obyvatelům země dřevo, avšak ne v dostatečném množství, a proto muselo být dováženo z jiných částí Předního východu. U vodních toků se nacházely také husté porosty rákosí. Mimo dosah vodních toků se dařilo pouze suchomilným rostlinám.

Mezi živočišné druhy, které se vyskytovaly ve starověké Babylónii můžeme zařadit lišky, různé druhy ptáků, ryb i hlodavců. Dále se zde již objevovala domestikovaná zvířata, která byla dovezena z jiných oblastí jako například ovce, kozy, skot, drůbež, velbloudi či psi. Ve starověku se zde ještě vyskytovali lvi.

2.4 EUFRAT A TIGRIS

Obrovský význam pro starověkou Babylónii měly řeky Eufrat a Tigris. Řeky zde sloužily jako zdroj pitné vody, vody pro zavlažování a jako významné dopravní tepny. Eufrat a Tigris pramení v horách Malé Asie a stékají do mezopotamské roviny, kde díky velmi malému sklonu „*tečou pomalu, vytvářejí meandry a mají tendenci měnit směr svého toku. Změny jejich řečišť vždy představovaly velmi závažný zásah do vodního systému celé oblasti a měly nepříznivý vliv na fungování zavlažovacích soustav.*“⁷ Eufrat má menší množství přítoků než Tigris. Obě řeky se stékají v jižní části Mezopotámie ve společný tok s názvem Šatt al-Arab, který se vlévá do Perského zálivu.

3 PERIODIZACE DĚJIN BABYLÓNIE A JEJICH STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA

3.1 STAROBABYLÓNSKÉ OBDOBÍ (2003 – 1595 př.n.l.)

Počátkem tohoto období je rok 2003 př.n.l., kdy zaniká stát III. dynastie z Uru. Z této doby se nám zachovalo velké množství písemného materiálu, který nám osvětluje nejrůznější oblasti života. O ekonomických a sociálních poměrech nám vypovídají administrativní záznamy, smlouvy, soukromá i úřední korespondence,... Politické dějiny nám osvětlují královské nápisy, hymny na panovníky a datovací formule. O duchovním světě obyvatel této země se dozvídáme z eposů, mýtů, modliteb,...

---

⁷ NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*, Karolinum, Praha 1998, s. 16

3.1.1 AMOREJCI⁸

Ve starobabylónském období mají velký vliv na dění v Mezopotámii Amorejci. Amorejské předky měl i panovník, který je předmětem této práce a proto bych zde ráda věnovala pár řádků pro vysvětlení jejich původu a způsobu života.

Skupiny kočovných Amorejců hovořících západosemitskými jazyky začaly pronikat do Mezopotámie ze západu již ve 2. pol. 3. tis. př. n. l. a měly významný podíl na zničení státu II. dynastie urské. Část Amorejců pokračuje v kočovném způsobu života i ve starobabylónském období, ale většina z nich se začíná usazovat za hradbami mezopotamských měst a navazují čilé styky, především obchodní, s původním obyvatelstvem. Mnozí se nechávali najímat jako sezónní dělníci v zemědělství i na stavbách. Vstupovali rovněž jako žoldnéři do armád vladařů různých městských států a díky svým schopnostem zastávali vysoké hodnosti a v mnoha státech se jim podařilo dosáhnout až na královskou korunu.

3.1.2 „OBDOBÍ ISIN – LARSA“

Nejvýznamnějšími městy následujícího období byly právě Isin a Larsa⁹, a proto 20. – 19. st. př. n. l. označujeme jako „období Isin – Larsa“. Oba státy ideologicky spojovala snaha o navázání na dědictví III. dynastie z Uru, která byla v této době považována za jakýsi ideál. Města Isin i Larsa získala samostatnost ještě před jejím zánikem. V politické rovině jsou však soupeři usilující o nadvládu nad celou Babylónií, kdy se střídavými úspěchy převažuje vždy jeden z těchto konkurentů. Pro ranou fázi starobabylónského období je charakteristická rozdrobenost Mezopotámie na řadu městských států, navzájem spolu soupeřících v oblasti ekonomické, politické i vojenské.

Jedním z nejvýznamnějších panovníků města Isinu byl Lipit Ištar (1934 – 1924 př. n. l.), který nám zanechal sumersky psanou sbírku zákonů. V Larse byla u moci amorejská dynastie, jejímž nejvýznamnějším panovníkům, bratrům, Varad-Sínovi (1834 – 1823 př. n. l.) a Rím-Sínovi (1822 – 1763 př. n. l.) se podařilo ovládnout řadu důležitých babylónských měst (Ur, Uruk, Girsu, Eridu, Nippur). „*Rím – Sínovi se (patrně roku 1794 př. n. l.) nakonec podařilo porazit také Isin, který byl tehdy stále ještě jeho největším rivalem.*“¹⁰

---

⁸ V akkadštině jsou označováni jako Amurum, v sumerštině pro ně užíváme názvu Marte

⁹ O těchto městech, stejně jako o dalších významných městech Babylónie, se podrobněji zmíním v oddílu práce určeném k charakteristice významných Babylónských měst.

¹⁰ NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*, Karolinum, Praha 1998, s. 78

3.1.3 CHAMMURAPIHO PŘEDCHŮDCI

V první polovině 18. st. př. n. l. se objevilo nové významné centrum – Babylón. V dřívějších dobách nehrálo významnou úlohu. Nezávislost získává na konci 3. tisíciletí a na počátku 2. tisíciletí se stává sídelním městem dynastie amorejského původu, jejímž zakladatelem byl pravděpodobně Sumu – abum. Od prvních pěti vládařů amorejské dynastie se nám nezachovaly nápisy a v průběhu jejich vlády nedochází ani k vytvoření většího státního celku, avšak babylónští vladaři začínají pomalu rozšiřovat své území a politický vliv.

- **Sumu – abum** (1894 – 1881 př. n. l.)

Připojuje k Babylónii Sippar a Dilbat.

- **Sumula'el** (1880 – 1845 př. n. l.)

Získává dočasně Kiš a Marad.

3.1.4 CHAMMURAPIHO NÁSTUPCI

Chammurapi zanechal svým nástupcům rozsáhlou a mocnou říši s čímž byl však spojen nelehký úkol tuto moc a říši udržet či ještě rozšířit.

- **Samsu – iluna** (1749 – 1712 př. n. l.)

Za jeho vlády vypukla politická vzpoura v jižní Babylónii, jejímiž hlavními ohnisky byla města Larsa a Ur, v nichž se zmocnil vlády Rím Sín II., kterého se Samsu – ilunovi podařilo porazit až po tuhých bojích. Porážka Rím Sína II. znamenala velkou ránu především pro Ur¹¹, který na několik staletí ztrácí svůj ekonomický význam. Město bylo navíc poškozeno a jeho hradby zbořeny. Vzpoury však propukaly v různých částech říše a byly opakovaně potlačovány. Celou jižní Babylónii postihla hospodářská krize, která měla za následek migraci obyvatelstva do severních oblastí.

„Za vlády Samsu – ilunovi navíc vznikla separatistická, tzv. přímořská dynastie¹², která ovládla nejjižnější část Babylónie (na pobřeží Perského zálivu).“¹³ Další nebezpečí představovaly kmeny Kassitů, které na babylónské území začínaly pronikat ze západního Íránu. V zásadě se mu podařilo udržet celistvost říše až na ztrátu některých území v jižní Babylónii. Babylónské území však bylo nadále devastováno četnými boji.

---

¹¹ Dobyť 1740 př. n. l.

¹² Máme o ní velice málo informací, zachovala se nám pouze jména některých jejích panovníků.

¹³ NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*, Karolinum, Praha 1998, s. 87

Edikt¹⁴ Samsu – iluny

Zachoval se nám pouze jeho fragment o rozměrech 12,2 x 4,6 cm, který byl nalezen P.V. Scheilem v Sipparu. Nyní je uložen v Muzeu Starého východu v Istanbulu. Ačkoliv se nám dochoval pouze nevelký fragment, ze vzhledu tabulky můžeme usuzovat na její značný původní rozměr. Čitelná je však sotva desetina fragmentu.

Za vlády dalších babylónských králů babylónský stát už pouze ztrácí nejen své významné postavení, ale i dobytá území. Definitivní konec vlády I. babylonské dynastie znamenal vpád Chetitů roku 1595 př.n.l., v jejichž čele stál král Muršili I. Chetitům se Babylón podařilo pravděpodobně dobýt bez větších potíží, ale poté se s bohatou kořistí stáhli zpět, aniž by usilovali o dlouhodobé ovládnutí Babylónu.

3.2 STŘEDOBABYLÓNSKÉ OBDOBÍ (1594 – 1027 př.n.l.)

„Po dobytí Babylónu chetitským vojskem nastává na tomto území „temný věk“ trvající asi 200 let, o kterém máme minimum písemných pramenů. Některá města byla v tomto období dokonce přechodně opuštěna.“¹⁵ V průběhu tohoto období se dostávají k moci Kassité¹⁶ pocházející z horských oblastí v západním Íránu. V průběhu vlády Kassitů probíhá rozsáhlá stavební činnost a navazují se přátelské vztahy s egyptskými faraóny, díky čemuž se dostává na území Babylónie velké množství zlata. Čilé diplomatické kontakty udržovali rovněž s Chetity a Asýrií. Vláda kassitské dynastie znamenala pro území Babylónie rovněž obrovský kulturní vzestup. Vládnutí dynastie bylo ukončeno elamským vpádem v polovině 12. století př.n.l. Elamité si však politickou nadvládu nad tímto územím nedokázali dlouhodobě udržet a tak se po pár letech zmocnila vlády II. dynastie z Isinu, která se střídavými úspěchy bojovala s Asýrií. Později na území Babylónie začínají pronikat kočovné kmeny Aramejců¹⁷, což opět vede k úpadku a Aramejci se stávají stále významnější složkou ve společnosti.

---

¹⁴ Ediktky vydávali vladaři zpravidla při nástupu na trůn, kdy vydávali předpisy s hospodářsko společenským významem určené k odstranění nebo alespoň zmírnění tíživých hospodářských podmínek obyvatelstva.

¹⁵ NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*, Karolinum, Praha 1998, s. 97
Týkalo se to především měst v jižní Babylónii (Ur, Nippur).

¹⁶ Jsou neznámého původu, ale zřejmě mohli pocházet z pohoří Zagros. V Babylónii se objevují už v průběhu Starobabylónského období, kdy se nechávají najímat jako žoldníci nebo sezónní zemědělní pracovníci. O jejich jazyce toho víme málo.

¹⁷ Jsou příslušníky kočovných semitských kmenů, které se objevují na území Mezopotámie asi v polovině 2. tisíciletí př.n.l.

3.3 NOVOBABYLÓNSKÉ OBDOBÍ (1026 – 539 př.n.l.)

Díky skvělé dokumentaci tohoto období se dozvídáme mnohé i o běžném životě tehdejších obyvatel. Babylónie prosperuje díky ziskům z čilých dálkových obchodů. Největšími vlastníky půdy však i nadále zůstává palác a chrámy.

Na přelomu 2. a 1. tisíciletí př.n.l. vrcholí politická a ekonomická krize zapříčiněná nájezdy aramejských kmenů, jejichž příslušníci tvoří stále významnější složku populace, ale zachovávají si svůj semitský jazyk a spíše ovlivňují i usedlé obyvatele babylónských měst. Vedle Aramejců se zde objevují také Chaldejci¹⁸, kteří však splývají s původním obyvatelstvem. Díky jejich kontrole dálkových obchodních cest a z toho plynoucího bohatství se chaldejští náčelníci stávají nebezpečím pro babylónské panovníky.

V průběhu tohoto období se vyostřují spory mezi Babylónií a Asýrií, které jsou pro tento úsek babylónských dějin typické. Asyrští králové usilovali o získání kontroly nad územím Babylónie, ale jejich snahám byl kladen velký odpor zejména ze strany kmenového obyvatelstva¹⁹. Asyrští králové se naopak snažili naklonit si různými dary babylónská města. „Období asyrské nadvlády bylo často střídáno fázemi, které se vyznačovaly převahou protiasyrské koalice.“²⁰ Toto období se tedy převážně nese v duchu soupeření Asýrie s jejími odpůrci o nadvládu nad územím Babylónie. Téměř v závěru tohoto období se dostává k moci Nabukadnesar II., který soupeřil o rozšíření babylónských držav v Syropalestině s Egyptem, dobyl Jeruzalém a ovládl foinická přístavní města. Toto období končí za vlády Nabonida dne 29.10. 539 př.n.l. dobytím Babylónu Peršany, jejichž král Kýros II. Veliký byl ve městě vítán jako osvoboditel. Kýros přijal tradiční titulaturu babylónských panovníků. Babylón zůstává významným střediskem regionu, avšak centrum politické moci už je jinde.

---

¹⁸ Semitský kmen, který se od 9. st.př.n.l. začíná usazovat v jižní Mezopotámii a později, roku 626 př.n.l. Nabopolasar dokonce zakládá chaldejskou dynastii, které se podaří ovládnout velkou část Mezopotámie.

¹⁹ Především Chaldejci

²⁰ PECHA, L.: *BABYLÓNIE*. Libri, Praha 2006, s. 52

4 CHAMMURAPI (1792 – 1750 př.n.l.)

4.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA CHAMMURAPIHO VLÁDY

Podrobněji se postavení Chammurapiho jako krále a despoty věnuji níže v kapitole týkající se rozvrstvení společnosti, ale i zde bych chtěla nastínit pár základních charakteristik tohoto vládce především na základě citací z prologu a epilogu jeho zákonodárného díla a jejich výkladu.

V prologu svého zákonodárného díla nazývající se více než čtyřiceti tituly a honosnými označeními, Chammurapi jasně osvětluje své výsadní postavení v rámci společnosti. V prologu se označuje jako „*pastýř*“, čímž se vrací k titulu sumerských vladařů „*pastýř, který se stará od dobro lidí*“. Svoji vládu odvozuje od vůle bohů, jímž je prostředníkem na zemi a vykonavatelem jejich vůle. Legalitu své vlády dále odvozuje od svého původu, kdy se nazývá „*potomkem Sumu-la'elovým*“ a „*mocným dědicem Sin-muballita*“, jenž byl zakladatelem mocné I. dynastie babylonské, a naznačuje zde také dědicovou poslušnost: „*Oddaný, pokorný vůči velikým bohům, potomek Sumula'elův, mocný dědic Sin-muballitův, věčné sémě království.*“²¹ Chammurapi byl jejím šestým, nejmocnějším a nejschopnějším členem. „*Podstatnou složkou Chammurapiho činnosti se stalo budování centralizované despotické vládní moci uvnitř státu. Jejím vykonavatelem byl rozvětvený byrokratický aparát, v němž měli důležité postavení královští místodržící v jednotlivých městech a oblastech.*“²² Svou nadřazenost dával najevo tím, jak už bylo uvedeno výše, že odvozoval svoji moc od přání bohů. V prologu rovněž poukazuje na své válečné schopnosti a úspěchy: „*Drak mezi králi, boha Zababy brat, ... Síť na nepřátele, ... Divoký býk, trkající nepřátele, ...*“, neopomine přitom své rozumové a diplomatické schopnosti: „*Bůh král, znalý moudrosti, ... Pán hodný žezla a koruny, jimiž jej okrášlila moudrá bohyně Mama, ... Rozvážný a dokonalý, ... Důmyslný, prozíravý, jenž dosáhl pramene moudrosti.*“ Chammurapi stál přímo na vrcholu společenského žebříčku, byl již skutečným despotou nazývající se „*králem Sumeru a Akkadu*“, čímž naznačuje jistý dualismus, ale ústředním jazykem v jeho říši byla akkadština, sumerština se objevuje pouze ojediněle a uchovávána je spíše v liturgii; „*králem čtyř světových stran*“, čímž vyjadřuje své nezpochybnitelné postavení absolutního monarchy či

²¹ Prolog CHZ

²² BURIAN, J.: *CESTY STAROVĚKÝCH CIVILIZACÍ*, ROH, Praha 1973, s. 63

„králem veškerenstva“. U jeho vlády jsou více než patrné centralizační a unifikační²³ tendence.

Panovník je již zbaven vlivu chrámů, které hrají ve starobabylónské společnosti pouze sekundární úlohu a je rovněž považován za vykonavatele božské vůle na zemi. Ve svých rukou držel obrovský pozemkový majetek.

4.2 CHAMMURAPIHO VLÁDA „V DATECH“

Chammurapi byl, jak již bylo řečeno, 6. členem I. babylónské dynastie, amorejského původu. Vzestup Babylónu sledujeme podle datovacích formulí jednotlivých roků Chammurapiho vlády a podle prologu jeho zákonům.

Počátek jeho vlády nepřinesl vzhledem k předchozím panovníkům žádné významnější změny, na což naráží i Josef Klíma v knize „Nejstarší zákony lidstva“ a plně vystihuje charakter počátku Chammurapiho vlády a to, jak si postupně osvojoval všechny dovednosti vladaře, kterému je předurčen úspěch a pozvednutí říše: „*Prvních třicet let bylo jakoby zkouškou; vladař z dynastie, jejíž předkové byli nomádi, si osvojoval vlastnosti vzorného státníka: naučil se znát přesně hranice svých možností, měl vyvinutý smysl pro diplomatické umění, byl dobrým politickým taktikem, obratným propagandistou, psychologem a znalcem veřejného mínění; byl i obratným vojenským taktikem a dovedl si vybrat také zkušené a spolehlivé rádce. Pro tyto vlastnosti neměl – s výjimkou marijského Zimrilima – mezi tehdejšími vladaři rovnocenného soupeře.*“²⁴ V těchto několika větách je dokonale vystižena podstata úspěchu Chammurapiho vlády. Chammurapi byl výborným diplomatem a za těmito účely si vybudoval a udržoval i spolehlivou zpravodajskou síť. Svoji moc zakládá jednak na již zmíněném diplomatickém umění, ale také na silném, schopném a výborně disciplinovaném vojsku. Obklopoval se spolehlivými spolupracovníky a pevně držel v rukou správu své říše, kdy posílal přesné instrukce i v případě řešení na první pohled banálních problémů v provinčních oblastech.

Během jeho dlouhé vlády se mu podařilo postupně upevnit hospodářský potenciál státu a rozšířit jeho území. Základem hospodářské prosperity bylo využití vodních toků, především Eufratu, jejich kontrola a budování zavlažovacích zařízení, která později podléhala

---

²³ Unifikace = sjednocování, jednotnost

²⁴ KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA*. Academia, Praha 1979, s. 28

jeho přísné kontrole a byla svědomitě udržována. Postupně bylo zdokonalováno i opevnění městských sídel.

Z datovacích formulí pro každý rok jeho vlády je patrný cílevědomý postup, postupné upevňování pozic, budování státu a zdokonalování sama sebe, až po dokončení konsolidace země a jejího vojenského potenciálu. Současně přistupuje k postupné a promyšlené expanzivní politice. Při budování silného postavení své říše se opíral o spojenectví se Zimri-Limem²⁵, vladařem města Mari²⁶. V palácovém komplexu v Mari byl nalezen rozsáhlý archiv obsahující asi 2000 kusů hliněných destiček zachycujících korespondenci mezi Zimri-Limem a cizími vladaři i jejich vyslanci. Četná korespondence probíhala i mezi Zimri-Limem a Chammurapim.

- **Datovací formule pro 7.rok vlády** vypovídá stručně o dobytí Uruku a Isinu;
- **Datovací formule pro 10. a 11. rok vlády** vypovídá o pádu měst Malgum, Rapiquma a Šalibi;
- **Roku 1764 př. n. l.** byla poražena nepřátelská koalice Elamu, Subartu, Gutia, Ešnunny a Malgumu;
- **Roku 1763 př. n. l.** byla dobytá Larsa²⁷, kde vládl v letech 1822 – 1763 př. n. l. silný panovník Rimsin I. „*Larsa sama se energicky bránila a babylonské síly musely město za pomoci spojenců s použitím těžké ženíjní techniky šest měsíců obléhat, aby roku 1763 zlomily odpor Romainova sboru o síle přibližně 40 000 bojovníků.*“²⁸ Po dobytí Larsy Chammurapiho vojsky Rimsin uprchl, ale zanedlouho byl dopaden a držen v zajetí. Dobytím Larsy získává Chammurapi pod svoji nadvládu celou jižní Babylónii;
- **Datovací formule pro 32. rok vlády:** „*Hrdina Mardukův, průvodce triumfu, slnou rukou odmrští v boji vojska Ešnunny, Subartu a Galie, zmocnil se země Mankisum a území při Tigridu až k zemi Subartu;*“²⁹

---

²⁵ Král města Mari. Zimri-Lim se těšil všeobecné úctě, udržoval rozsáhlé styky s panovníky a významnými osobnostmi nejen státních celků, ale i s představiteli skupin kočovných pastevců.

²⁶ Mari se rozkládalo na středním toku Eufratu poblíž dnešního města Tell Hariri v Sýrii. Díky svému bohatému archivu se stalo významnou archeologickou lokalitou. Počátky města sahají pravděpodobně až k roku 3000 př. n. l. Mari bylo proslulé svojí výstavností a především nádherným palácem. Roku 1933 byly objeveny trosky města v nitru pahorku Chariri. Archeologické práce zde řídil francouzský badatel A. Partit. V průběhu prací byl odkryt městský areál s několika chrámy a palácem vladaře.

²⁷ Larsa se nacházela 100km severozápadním směrem od dnešní Sinkari v Iráku.

²⁸ MAREK, V.; OLIVA, P.; CHARVÁT, P.: *ENCYKLOPEDIÉ DĚJIN STAROVĚKU*, Libri, Praha 2008, s. 244

²⁹ KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA*. Academia, Praha 1979, s. 29

- **Roku 1761 př. n. l.** připomíná vybudování kanálu, kdy se nazývá miláčkem bohů Anua a Nelila. Rovněž v datovací formuli pro tento rok vlády oznamuje své vítězství nad městem Malgum, kde po jeho dvouleté nadvládě vypukla vzpoura. V témže roce poráží a dobývá Mari. Marijský vladař Zimri-Lim byl nejprve Chammurapiho největším spojencem, ale když přestal jeho pomoc potřebovat, stává se jeho největším nepřítelem. Po jeho dobytí nechává strhnout městské hradby, čímž definitivně skončila sláva tohoto výstavního města.
- Jako poslední dobývá města Aššur a Ninive, která byla nejdůležitějšími asyrskými centry.
- **Ve 38. a 39. roce vlády** byl nucen chránit hranice před nájezdy horských kmenů.

Babylón se postupně stal centrem pevně stmelené a rozsáhlé říše, která byla obdobou říše II. dynastie urské v dobách své největší slávy. Jeho vláda byla vrcholem Babylóni, jeho nástupci už znamenali pouze sestup a museli čelit nejen náporu zvenčí, ale i vnitřním nepokojům. Za Chammurapiho vlády dochází k dovršení syntézy kultur a civilizací, kdy dříve stála pokročilá civilizace usedlého obyvatelstva v městských sídlištích pod centrální mocí vladaře na straně jedné a kmenové zřízení kočovných amorejských kmenů pod mocí náčelníka na straně druhé. *„Zůstal Amorejcem především svým jménem a snad i zdrženlivostí k prohlášení své osoby za boha; Amorejcem zůstal i ve zdůraznění vojenské složky ve správě říše proti civilnímu byrokratickému aparátu. Věren amorejské tradici, Chammurapi ponechává aspoň reziduum³⁰ občin, které staví ovšem do služeb říšské ideje a neméně i říšské pokladny.“³¹*

5 CHAMMURAPIHO ZÁKONÍK

„Když bůh Marduk mě pověřil, abych správně řídil lidi, abych zemi dal dobré vedení, položil jsem právo a spravedlnost do úst země, blaho lidí jsem uspokojil. Tehdy:“³²

---

³⁰ zbytek, zůstatek

³¹ KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA*.. Academia, Praha 1979, s. 30

³² Závěr prologu k CHZ

5.1 VZHLED STÉLY A OKOLNOSTI JEJÍHO OBJEVU

CHZ byl vytesán do černé dioritové stély. Tento v Babylónii vzácný materiál byl dovezen z daleka. Má formu valounu ohlazeného vodou, vysokého 2,25 m, dolní obvod je 1,90 m a na vrcholku měří 1,65 m. Horní třetinu čelní strany zaujímá 65 cm vysoký reliéf znázorňující boha Šamaše, sedícího na trůně a odevzdávajícího pokorně se klanějícímu Chammurapimu odznaky moci. Na zbytek pečlivě vyhlazené plochy stély byl vytesán klínopisný text, který byl pro přehlednost později rozčleněn na prolog, vlastní text zákonů a epilóg. Avšak na stéle tyto části nejsou nikterak graficky či jinak od sebe odděleny. Stéla byla popisována archaickým způsobem, kdy ležela při vrývání textu na zemi a byla dílem skutečných mistrů svého oboru té doby. Text je psán klínovým písmem³³ a akkadským jazykem. Text stély je rozdělený v 51 sloupců, oddělených od sebe rýhou. Text je v sloupcích psán odprava doleva, vodorovně pod sebe. Na přední straně je vryto 23 sloupců, z nichž však posledních 7 v dolní části přední strany bylo vyhlazeno, když byla stéla ve 12. století př.n.l. odvečena jako válečná kořist do Suz. Vítěz dal tuto část vyhladit, aby tam vryl své jméno, avšak z nám neznámých důvodů k tomuto nedošlo. Na zadní straně stély je vryto 28 sloupců.

Stéla byla vystavena pravděpodobně v babylónském chrámu Esagile, zasvěceném bohu Mardukovi. Do tohoto místa se dostal jen úzký okruh osob, proto se znalost zákonů opírala především o ústní podání. „*Ovšem obraz na vrcholu přední strany stély byl viditelný zdaleka a srozumitelný i těm, kdo by si stejně klínopisný text zákonů nedovedli přečísti. Tento reliéfový obraz vyjadřoval vskutku v přímo mistrovské zkratce výtvarného umění ony zásady, které jsou obsaženy v předmluvě a v závěru díla: Chammurapi je zde zdařile vystižen jako opravdový orientální despota – pokorný vůči bohům, plný starostí o spravedlivou vládu a blahobyt obyvatelstva, ale na druhé straně jako subjekt, přejímající od bohů vladařskou moc nad tímto obyvatelstvem, vyjadřující plné sebevědomí, rozsah své síly a vážnost svého úkolu.*“³⁴ Na svoji péči o blaho lidí a ochranu slabých před silnými a zlosyny poukazuje i prologu svého díla: „*...abych spravedlnosti dal vzejítí, abych vyhubil bezbožníky a zlosyny, aby silný nekřivdil slabému, abych jako Slunce vzešel černohlavým a zemi ozářil. Mé jméno*

³³ Počátky klínového písma sahají do 3. tisíciletí př.n.l., kdy se objevuje v Jižní Mezopotámii. Klínové písmo vzniklo vývojem a postupným zdokonalováním z písma obrázkového, kde konkrétní znak byl spojen s označením konkrétního pojmu. Pro každý pojem se tedy vytvářel znak. Postupně se okruh pojmů rozšiřuje a dochází k tzv. fonetizaci, kdy jednotlivé znaky už neoznačují konkrétní pojem, ale stávají se nositeli určité slabikové hodnoty. Klínové znaky vyjadřovaly celé pojmy nebo jednotlivé slabiky, případně pouze samohlásky. Různé kombinace klínů byly nejčastěji rákosovým písátkem vtiskávány do navlhlého povrchu hliněné tabulky, která se později nechala vysušit na slunci nebo byla vypálena, čímž získala téměř neomezenou trvanlivost díky čemuž se nám dochovalo mnoho klínopisných textů. Znaky byly do tabulek zapisovány ve svislých sloupcích, řazených odprava doleva, odshora dolů.

³⁴ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s.36

Anum a bůh Nelil vyřkli pro blaho lidí.“ V prologu a epilogu je evidentní snaha o vytvoření představy o vladaři jako osobě nanejvýše spravedlivé, jejímž hlavním zájmem je péče o blaho země a obyvatelstva. K poslušnosti se snaží svůj lid přimět odvoláváním se na božský původ své moci a plnění příkazů bohů.

Stéla byla objevena v lednu roku 1902 při vykopávkách v někdejší elamské metropoli Suzách, kam byla odvečena při dobytí Babylónu elamským vládcem Šutruk – Nachchuntem³⁵ v době vlády kassitské dynastie, členem francouzské archeologické De Morganovy výpravy G. Jéquirem. Pádem byla tato stéla rozlomena na tři kusy, avšak další člen expedice Vincent Scheil určil, že se skutečně jedná o originální stélu s vytesaným CHZ. Poté byla stéla odvezena do Paříže, kde se stala ozdobou orientální části muzea v Louvru, kde je umístěna dodnes.

Francouzským asyriologem Vincentem Scheilem, jejím prvním překladatelem a vydavatelem, byla zákonodárná část stély rozčleněna na 282 paragrafů, kdy se řídil především v textu se objevující spojkou „šumma“³⁶, kterou je dle jeho rozdělení uváděn samostatně číslovaný předpis. S použitím vedlejších fragmentů se pokusil propočítat i ustanovení, která připadala na rastru v dolní části přední strany stély.

*„První vydání Chammurapiho zákonů, obsahující přepis, francouzský překlad a šest heliogravurovaných příloh s otiskem celého klínopisného textu stély, vyšlo ještě v roce objevu této památky, tedy v době obdivuhodně krátké, díky neúmorné péči a veliké erudici jmenovaného již francouzského učenice P. V. Scheila.“*³⁷ Od té doby byl CHZ nesčetněkrát překládán³⁸, vydáván a bylo o něm napsáno mnoho monografií v různých jazycích.

Vedle této dioritové stély se zachovalo i několik fragmentů s pozdějšími opisy zákoníku na hliněných tabulkách. *„E. Bergman v úvodu k autografické edici CHZ vypočítává 32 fragmentů, J. Nougayrol k nim připomíná dalších pět, G. Cardascia mluví o dobré třicítce těchto fragmentů, v nejnovější edici uvádí jich E. Schlechter celkem 44.“*³⁹ Stanovení přesného počtu fragmentů komplikuje mimo jiné rovněž fakt, že u některých fragmentů je těžké určit zda jde či nejde o úlomky téhož dokumentu. Některé z těchto fragmentů nám však pomáhají vyplnit výše zmíněnou razu na spodní straně přední části stély. Tyto fragmenty pocházejí z různých dob, ať ještě z doby Chammurapiho vlády, vlády jeho nástupců či z doby

³⁵ Období jeho vlády spadá mezi léta 1185 – 1155 př. n. l.

³⁶ Akkadská podmiňovací spojka, uvozující jednotlivé předpisy. V překladu znamená „jestliže“ či přesněji „je dáno, že“.

³⁷ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s. 20

³⁸ Chammurapiho dílo bylo přeloženo do němčiny, angličtiny, italšiny, ruštiny, slovenštiny, maďarštiny, latiny, hebrejštiny, ...

³⁹ KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA*. Academia, Praha 1979, s. 70

novobabylónské. Ráda bych zde uvedla a velice stručně popsala některé z fragmentů, které uceleně vyjmenovává a popisuje Josef Klíma ve svém díle „Nejstarší zákony lidstva“.

- **8 bazaltových fragmentů ze Suz**

Tyto fragmenty byly odkryty postupně po objevu hlavní stély a jsou vytesány z olivínového bazaltu.

- **Hliněný fragment s opisem CHZ nalezený v Suzách**

- **7 fragmentů z doby vlády Chammurapiho**

Tři z těchto fragmentů pocházejí z Nippuru a pomáhají nám z části vyplnit text na rasuře dioritové stély. Nejvýznamnější z těchto nippurských fragmentů je rovněž uložen v Louvru a obsahuje o pět let starší prolog než ten, jaký je vytesán na stéle ze Suz. Na vyšší stáří tohoto fragmentu je usuzováno z důvodu, že na něm nejsou ještě uvedena města, která se na pravděpodobně pozdější hlavní stéle již objevují.

- **Fragment z konce starobabylónského období**

Tento fragment je uložen v Britském muzeu. Patrně pochází z období vlády Ammiditany⁴⁰ či Mami-saduky⁴¹. Má lépe dochovanou přední stranu, avšak vyhotoven byl podle předlohy lišící se od hlavní stély.

- **Fragment ze Sipparu**

Tento fragment pocházející ze starobabylónského období je rovněž uložen v Britském muzeu. Je zajímavý svými malými rozměry, a to 6,2 x 6,4 cm. I přes malou část, která se nám zachovala, je mu přikládán velký význam a je považován za opis z hlavní stély či vzor pro její vytvoření.

- **Fragment z Britského muzea i.č. BM34914**

Pochází z Babylónu a byl psán stejnou babylónštinou jako text na dioritové stéle, *ale rozdíl v obou textech vedou k domněnce, že není jejím opisem, nýbrž, že byl vyhotoven podle exempláře, jehož opisem byla sama „hlavní“ stéla. Obsahuje prolog s řadou variant „hlavní“ stély.*⁴²

5.2 CHARAKTERISTIKA DÍLA

Chammurapiho zákonodárné dílo je vrcholným a největším z dosud nám známých děl starého Orientu. Zákoník má ryze kasuistický charakter, nepostihuje právní problematiku

---

⁴⁰ Období jeho vlády datováno 1683 – 1647 př.n.l.

⁴¹ 1646 – 1626 př.n.l.

⁴² KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA*. Academia, Praha 1979, s. 72

obecně formulovanými principy, ale pouze konkrétními případy, a proto lze předpokládat, že velká část případů, která rovněž vyžadovala právní regulaci, zůstávala mimo jeho dosah. Tato v CHZ nepostižená právní oblast se řídila zvykovým právem a lze diskutovat o tom, jak velký význam měl v právní praxi zákoník v době svého vzniku, zda jeho předpisy byly skutečně v právní praxi aplikovány, či byl pouze jakýmsi literárním památkem. Odpovědi na tyto otázky nám pomáhají zodpovědět stále nové objevy klínopisných textů. Obyčejové právo zůstávalo všude tam, kde nebylo na překážku hospodářskému a společenskému pokroku. Chammurapi se snažil především o řešení konkrétních sporných případů, pro které obyčejové právo nemělo řešení nebo měli být řešeny odlišně od dosavadních zvyklostí. Dalším problémem, se kterým se setkal, byla negramotnost většiny obyvatelstva, které znalo CHZ pouze zprostředkovaně. A v neposlední řadě je třeba připomenout to, že ne každý měl přístup do prostoru chrámu, kde byla stéla se zákoníkem vystavena. CHZ tedy nelze považovat za plný obraz doby, ve které vznikal. K tomu, abychom se dobrali co nejkompletnějšího zobrazení té doby, nám pomohou soukromoprávní dokumenty, korespondence, soudní protokoly, hospodářské a účetní záznamy, ...

Pokud bych se ještě vrátila k výše zmíněnému problému či spíše otázce o zákonodárném poslání Chammurapiho díla, oporu bych hledala v díle Josefa Klímy „Zákony Chammurapiho“, kde se k tomuto vyjadřuje takto: *„K posuzování Chammurapiho díla výhradně jako památky literární vedla také okolnost, že vlastní jeho právotvorné jádro je obklopeno předmluvou a doslovem, které obsahově i stylově se naprosto liší od právotvorné části stély. Jejich styl je přímo poetický, obdobný stylu hymnicko epickému.“* Naráží tím na názor jeho současníků, asyriologů, kteří se o zákonodárném poslání díla tohoto panovníka vyjadřují skepticky a přisuzují mu charakter literární památky. Na to však Josef Klíma reaguje tím, že autoři při stylizaci těchto vnějších částí přihlédli ke změně politickým poměrům

Předchozí staroorientální právní díla CHZ převyšuje svou rozsáhlostí a mnohostranností. CHZ na tato díla navazuje formou i obsahem, je to však dílo nové, pestré, ne pouze kompilace děl předcházejících. CHZ přináší reformu v soudní organizaci, neboť kněží zůstali pouze u sekundárních soudních úkonů. Naopak je zde posílen vliv tamkarů a vojska. Úkolem jeho díla bylo nejen dát řád měnícím se ekonomickým a sociálním podmínkám své doby, ale musel dbát i na soulad s dosavadním vývojem práva obyčejového i psaného a na dvojí pojetí života dané odlišným založením Sumerů a Akkadů.

Chammurapi se snažil ochránit i trvání stély, v jakou byl jeho zákonním vtesán. Sankce hrozí bez ohledu na jeho postavení tomu, kdo zákony nedodrží nebo poruší, ale i tomu, kdo je nezachová, poškodí stélu či změní její text, jak je psáno přímo v doslovu CHZ:

„Jestliže tento člověk nebude dbáti mých slov, jež jsem napsal na své stéle, mé kletby bude přezíráti, kleteb boha se nebude báti, právo, jež jsem stanovil, vyhladí, moje slova změní, moje znaky odstraní, mé napsané jméno vyhladí, své jméno napíše, pro tyto kletby jiného natrčí, kéž tomuto člověku, ať je to král, ať pán, ať kníže, nebo ať kdokoliv z lidí, ať jmenuje jakkoliv, nechť veliký bůh Anum, otec bohů, který mne povolal k vládě, lesk jeho království od něho odvrátí, nechť jeho žezlo zlomí, nechť jeho osudy prokleje.“⁴³

V poznámkách u jednotlivých kapitol práce uvedu i citace některých paragrafů dle překladu Josefa Klímy z jeho díla *„Zákony Chammurapiho“*, protože si myslím, že je nejen zajímavé, ale i nezbytné pro pochopení, přečíst si plné znění alespoň některých zákonů. Pokud jednou do této práce někdo nahlédne, bude pro něho jistě větším přínosem když na konkrétních předpisech získá alespoň základní představu o tom v jakém duchu byl zákoník tvořen.

5.3 USPOŘÁDÁNÍ ZÁKONŮ

„...v uspořádání zákonodárného materiálu použil Chammurapi takového systému, jaký se mu podával z potřeb jeho doby, ze soudobého hospodářského hodnocení jednotlivých statků a ze soudobého právního nazírání vůbec. Má-li býti dílo Chammurapiho účelně srovnáváno a hodnoceno, pak se tak může díti především srovnáním s díly staršími, třebaže jejich příliš fragmentární dochování je tomuto úkolu značnou překážkou.“⁴⁴ Na Chammurapiho zákonodárné dílo proto nelze pohlížet z dnešního hlediska, ale je třeba brát v potaz soudobé souvislosti a uvažování lidí jeho doby. Autoři Chammurapiho díla pohlíželi na hospodářské, společenské a právní statky jinak než dnes. Mnohé z toho, co dnes považujeme za důležité, je v jeho díle opomenuto a naopak je tam mnoho z toho, čemu dnes nepřikládáme žádnou váhu. Dříve byla často tvůrcům tohoto díla vyčítána nesystematičnost a nekompletnost, dnes už je toto stanovisko považováno za překonané a upouští se od něho. V porovnání se staršími památkami jako například zákony Lipit – Ištar⁴⁵, vladaře Isinu, se

---

⁴³ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s. 74

⁴⁴ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s. 38

⁴⁵ Zákony Lipit – Ištar (1934 – 1924 př. n. l.) byly nalézány postupně, kdy zpočátku ani nebylo jasné, že jde o jeden text. Zákony se nám zachovaly v pouze nekompletní fragmentární podobě. Podle E. Schzlechtera je známo 43 zákonů lipit – Ištarových. Vedle těchto zákonů se nám dochovala i část prologu epilogu. Celkový rozměr tabulky byl odhadnut na 28 x 23 cm, přičemž byla popsána oboustranně po 10 sloupcích. S CHZ má mnoho společných rysů. Stejně jako Chammurapi se Lipit – Ištar odvolává na božský původ své moci, jde mu především o spravedlnost a blaho lidu a dílo má vysloveně třídní charakter. Podobně jako v CHZ se i na jeho stélu vztahuje ochrana bohů před jejím poškozením: „*Kdo se nedopustí zločinu proti předpisům mé stély, kdo mé dílo nepoškodí, nevyhladí můj nápis a nepíše tam své jméno, nechť zůstane obdařen na dlouhé časy klidným životem.*“ Redaktoři tohoto díla prokázali širokou znalost společenských a hospodářských vztahů. Při tvorbě

jeví uspořádání Chammurapiho zákonů jako vyvinuté a po technické stránce promyšlené. Už se nejedná pouze o jednotlivé právní předpisy, ale začínají se tam rýsovat skupiny předpisů z práva majetkového, manželského, rodinného i trestního.

CHZ lze rozdělit do dvou hlavních skupin

- **1. skupina (§ 1 – 41)**

Skupina předpisů týkajících se především veřejného pořádku, chrámu, paláce a obyvatelstva

- **2. skupina (§ 42 – 282)**

Tato skupina předpisů upravuje individuální postavení občanů. Jsou to především předpisy majetkoprávní, manželskoprávní, rodinoprávní, předpisy zaručující tělesnou nedotknutelnost, předpisy upravující zemědělskou a řemeslnou činnost.

5.3.1 STRUČNÝ ROZBOR JEDNOTLIVÝCH PARAGRAFŮ A JEJICH ROZDĚLENÍ DO SKUPIN

Při tomto dělení vycházím z rozdělení Josefa Klímy a překladu CHZ. V jednotlivých částech zákoníku však narazíme na předpisy, které by podle systematického řazení na základě jejich obsahu patřily do jiné skupiny, avšak zde opět narážíme na problém, že my si zákoník rozdělujeme z pohledu dnešního, nikoliv z pohledu doby v jaké byl sestaven.

- **§§ 1 – 5**

Skupina paragrafů upravujících procesní vztahy. Tyto paragrafy jsou zařazeny hned na začátek zákoníku z důvodu neutěšeného stavu starobabylónského soudnictví, které bylo nutné neodkladně reorganizovat a provést opatření chránící zúčastněné strany před zvůlí a podplácením. V tomto oddílu nalézáme rovněž jeden z prvních projevů snahy o právní jistotu plnoprávných obyvatel státu před zneužitím úřední moci soudcem.⁴⁶

- **§§ 6 – 126**

---

tohoto díla se opírali o širokou znalost precedenčních případů a zkušeností jejich předchůdců, které obohatili o své nové poznatky.

⁴⁶ § 5 CHZ: Jestliže soudce rozsoudil spor, vydal rozhodnutí, vyhotovil tabulku opatřenou pečeti, avšak později svůj rozsudek změnil, tohoto soudce usvědčí ze změny rozsudku, který vynesl, a nárok, který je předmětem tohoto sporu, zaplatí dvanácternásobkem a ve sboru soudců ho zbaví soudcovského křesla i nevrátí se a nebude se soudci zasedati.

Skupina paragrafů upravujících především majetkoprávní vztahy v nejširším smyslu slova. Je zde především stanovena úprava a ochrana vlastnictví. Účelem těchto předpisů byla ochrana majetku vladaře, chrámu, ale i soukromého majetku jednotlivců. K nejtěžším deliktům tohoto „oddílu“ patří krádež. Jako krádež je zde pojat například i únos dítěte plnoletého občana, který je trestán smrtí.⁴⁷ Jsou zde upraveny i paragrafy upravující rodinné a majetkové poměry vojáků. Za krádež je zde považována i koupě či vzetí do úschovy věcí movitých z rukou nedospělého či otroka.⁴⁸ Dále jsou zde upraveny všeobecné vztahy k zemědělské půdě. Paragrafy 66 – 100 se nacházejí na razuře stély, ale s pomocí objevených fragmentárních opisů je lze částečně rekonstruovat a víme tedy, že jde o předpisy nájemní, upravující vztahy mezi pachtýřem a věřitelem, předpis o nájmu domu a alespoň pro mne překvapivě předpisy o zúročitelné půjčce s určením úrokové sazby⁴⁹. Poté následuje zadní strana stély, kde následují paragrafy upravující smluvní vztahy mezi obchodníkem a jeho zmocněncem, předpisy mající policejně administrativní charakter.⁵⁰ Paragraf 112 CHZ lze považovat za „prototyp moderní spediční smlouvy“, kdy trestá nepoctivé přepravce náhradou ve výši pětinasobku hodnoty zboží jež mu bylo svěřeno k přepravě.⁵¹ Za významný předěl lze považovat § 117, který omezuje dobu trvání dlužního otroctví na tři roky, a to bez ohledu na to, zda byla pohledávka věřitelova uspokojena či nikoliv.

- **§§ 127 – 194**

Tato skupina předpisů upravuje především vztahy mezi mužem a ženou, rodiči a dětmi a vztahy mezi sourozenci. Mezi těmito předpisy se nacházejí i předpisy upravující majetkové vztahy. Podle toho, jak velká část zákoníku je těmto předpisům věnována lze usuzovat na to, že Chammurapi považoval tyto předpisy za velmi závažné. Podrobněji se těmto záležitostem věnuji níže v kapitole zabývající se přímo starobabylónskou rodinou.

---

⁴⁷ § 14

⁴⁸ § 7 CHZ: Jestliže si někdo koupil nebo přijal do úschovy buď stříbro nebo zlato nebo otroka nebo otrokyni nebo dobytče nebo ovci nebo osla nebo cokoli od nedospělého syna plnoletého občana nebo od otroka plnoletého občana beze svědků a bez smlouvy, tento člověk je zloděj a bude usmrčen.

⁴⁹ 1/3% při obilní a 20% při peněžní půjčce. Jsou zde uvedeny i úrokové sankce za nedodržení úrokové míry. Také je zde stanovena sankce za užívání jiné váhy při poskytování úvěru a jiné váhy při jeho navrácení: § 94 CHZ: Jestliže obchodník dal na úrok obilí nebo stříbro, a když dával na úrok, dal stříbro podle malého závaží nebo obilí podle malé míry, avšak když přijímal, přijal stříbro podle velkého závaží, obilí podle velké míry, tento obchodník přijde o vše, co dal.

⁵⁰ Např.: § 108 CHZ: Jestliže šenkýřka nepřijala při koupi opojného nápoje obilí, ale přijala stříbro podle velkého závaží a snížila hodnotu opojného nápoje oproti ceně obilí, tuto šenkýřku usvědčí a hodí ji do vody.

⁵¹ § 112: Jestliže někdo zdržoval na vestě a dal někomu zlato, stříbro, drahokamy nebo věci, jež měl u sebe, k přepravě, tento člověk nedodal věc, již měl přepraviti, tam, kam měla být přepravena, majitel zásilky tohoto člověka usvědčí ze všeho, co mělo být přepraveno, ale co neodevzdal, a tento člověk dá majiteli zásilky pateronasobně vše, co mu bylo odevzdáno.

- **§§ 195 – 282**

Tyto předpisy mají trestněprávní charakter. V řadě případů je postupováno podle zásady odvety („oko za oko, zub za zub“). Na těchto předpisech je obzvláště patrný třídní charakter zákoníku, kdy se rozlišuje, zda bylo ublíženo na těle plnoprávnému příslušníkovi vládnoucí třídy, polosvobodnému občanovi či otroku. V případě těžkého ublížení na těle plnoprávnému občanovi byla striktně uplatňována zásada odvety, v případě tělesného poškození muškénů nebo otroků byl určen peněžitý trest.⁵² Je zajímavé, že už tehdy zákonodárce rozlišoval mezi zaviněným a nezaviněným jako je tomu dnes.

Dále sem spadají předpisy upravující činnost lékaře a dokonce i zvěrolékaře a lazebníka, určují jejich honoráře i odpovědnost za zákroky. Obdobným způsobem jsou sepsány předpisy o stavitelích domů a podnikatelích loďařské živnosti. V těchto předpisech je zahrnuto tarifové ustanovení a ručení za věcné vady.

Poměrně velký oddíl je věnován předpisům o domácích zvířatech (§ 241 – 272) a už jeho rozsah vypovídá o velkém významu zemědělství v babylónské společnosti. Na uspořádání těchto předpisů je pozoruhodné to, že odpovídá časovému sledu zemědělských prací.

V posledních ustanoveních CHZ (§ 278 – 282) se vrací k tématu „otrok“ a proto těchto pár předpisů působí dojmem, že sem byly přidány dodatečně. Upravují ručení prodejce za otroka a jeho zdravotní stav. Zároveň stanovují i sankce v případě, že otrok popře svého pána.

5.4 TŘÍDNÍ CHARAKTER CHZ

„CHZ redukuje mnohost společenských skupin na tři základní termíny, které je všechny zahrnují: awílum (hodnostáři, pozemková „šlechta“), muškénium (střední třídy a chudina) a Sardům (poddaní, otroci)“.⁵³ Objevují se ale potíže s jasným vymezením těchto

---

⁵² Tento rozdíl je velmi dobře patrný například u paragrafů 200 a 201 CHZ nebo u paragrafů 209 – 214, kde je trest striktně odstupňován podle postavení poškozené.

§ 200 CHZ: Jestliže plnoprávný občan vyrazil zub plnoprávného občana, sobě rovného, vyrazí mu zub;

§ 201 CHZ: jestliže vyrazil zub nevolníka, zaplatí třetinu miny stříbra.

§ 209 CHZ: Jestliže plnoprávný občan udeřil dceru plnoprávného občana a způsobil, že potratí svůj plod, zaplatí deset šekelů za její plod;

§ 210 CHZ: jestliže tato žena zamřela, usmrtí jeho dceru;

§ 211 CHZ: jestliže způsobil, že dcera nevolníka pod ranami svůj plod potratí, zaplatí pět šekelů stříbra;

§ 212 CHZ: jestliže tato žena zamřela, zaplatí půl miny stříbra;

§ 213 CHZ: jestliže udeřil otrokyni někoho a způsobil, že potratí svůj plod, zaplatí dva šekely stříbra;

§ 214 CHZ: jestliže tato žena zamřela, zaplatí třetinu miny stříbra.

⁵³ GLASSNER, J.: *MEZOPOTÁMIE*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 75

pojmu, protože v žádné části Chammurapiho zákonodárného díla nenalezneme jejich přesné vymezení či definici. Upravuje vzájemné postavení příslušníků různých vrstev. Diferenciace, která je uplatňována v rámci téže třídy se o to výrazněji projevovala ve vztazích mezitřídních.

5.4.1 AWÍLUM

Tento pojem se ve spojení se spojkou „šumma“ objevuje v CHZ nejčastěji, avšak v širším významu než jako příslušník vládnoucí vrstvy. „*Termín awelum vyjadřoval původně osobu zajímající vyšší postavení, jako hlava rodiny nebo představený většího celku; nejnověji je pod tímto pojmem spatřován plnoprávný příslušník obcíny.*“⁵⁴ Vládnoucí třída awílů zahrnovala několik vrstev, na jejichž vrcholu stojí samotný vladař. Cílem zákonodárných děl bylo poskytnutí ochrany a výhod příslušníkům této vrstvy, čímž bylo posilováno i postavení vladaře v rámci říše. Awílové na základě svého postavení ve společnosti mohli neomezeně nakládat se svým movitým i nemovitým majetkem.

5.4.2 MUŠKENUM

„*Gramaticky se vykládá termín muškenum jako zvláštní slovesná forma od slova kanu, skláněti se, vzdávati poctu, takže muškenum patrně vyjadřuje osobu podřízenou, poddanou, stojící v cizích službách.*“⁵⁵ Na bedrech právě této vrstvy ležela veškerá hospodářská tíha říše. Muškén byl hospodářsky závislý na své vrchnosti, kterou mohl být přímo panovník nebo jiný plnoprávný občan. Josef Klíma ve své knize „zákony Chammurapiho“ osvětluje pojem „muškén“ českému čtenáři tak, že jeho postavení přirovnává k postavení nevolníka: „*V tomto překladu, vedeném naveskrz úsilím, aby byl – pokud jen vůbec možno – převeden do češtiny veškerém text, rozhodli jsme se přeložiti termín muškenum jako „nevolník“. Jsme si vědomi, že ani tento překlad není nejvýstižnější, ale osvětlí snad závislé postavení příslušníků této třídy českému čtenáři poměrně lépe, než kdyby tento termín zůstal nepřeložen.*“⁵⁶

Muškén hospodařil na půdě přidělené mu nejčastěji vladařem. Přidělenou půdu nesměli opustit ani ji dát v zástavu. Tento majetek byl nezcizitelný, po smrti otce rodiny přecházel na jeho syna. Za to však musel plnit určité povinnosti, které byly buď platebního charakteru nebo ve formě povinné služby ve vladařově vojsku na jeho válečných taženích. Mimo jím svěřenou půdu mohli muškénové mít rovněž svůj osobní majetek, se kterým mohli svobodně nakládat. Jakožto svobodní lidé mohli vlastnit otroky.

⁵⁴ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s. 81

⁵⁵ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s.82

⁵⁶ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s.83

5.4.3 OTROCI

Podrobněji se touto společenskou vrstvou budu zabývat níže, kde uvedu i prameny otroctví a jejich význam ve starobabylónské společnosti. V CHZ je jim věnována poměrně velká pozornost.

5.5 EDIKTY CHAMMURAPIHO DOBY

Edikty⁵⁷ byly nejčastěji vydávány při nástupu panovníka na trůn, kdy se jimi snažil zmírnit na přechodnou dobu tíživý dopad dávek, poplatků a dlužního otroctví.

- **Edikt Samsuiluny**
- **Edikt Abiešuha**
- **Edikt Ammiditany**
- **Edikt Ammisaduqy**

6 STÁTNÍ APARÁT

K plnění svých správních, zákonodárných, soudcovských, politických a hospodářských povinností potřeboval Chammurapi rozsáhlý byrokratický aparát. Hlavní představitelé tohoto aparátu patřili mezi přední příslušníky vládnoucí třídy. Ačkoliv tento aparát byl pro panovníka tak rozsáhlé říše nezbytností, ve svém díle se o pravidlech jeho fungování nezmiňuje. Avšak pravomoci představitelů byrokratického aparátu jsou nám známy z jiných pramenů, především z úřední korespondence a záznamů úřední povahy.

6.1 ADMINISTRATIVNÍ HODNOSTÁŘI

Starobabylónský stát se vyznačoval vysokým stupněm centralizace. Rozsáhlé území Chammurapiho říše byla nutné rozdělit na menší celky spravované administrativními hodnostáři, kteří byli podřízeni a odpovědní přímo panovníkovi. Spojovacím článkem mezi panovníkem a provinční administrativou mohl být nejvyšší hodnostář působící v dané provincii, který byl podřízen přímo králi. Přesný počet provincií ani jejich rozsah nám bohužel nejsou známi. Centrální administrativa byla velmi dobře informována o situaci v jednotlivých provinciích a kdykoliv byla schopna zasáhnout do provinčních záležitostí.

---

⁵⁷ vyhláška, nařízení, vyzvání, úřední výnos

„Prameny, které se vztahují k činnosti administrativního aparátu v těchto provinciích, se koncentrují kolem několika hlavních témat, jež byla z hlediska fungování nejdůležitější: zemědělská a živočišná výroba (především pronájem státních pozemků za výkon služby), služební a platební povinnosti obyvatel vůči státu, obchodování se stříbrem a naturáliemi v rámci palácových obchodů, budování a údržba zavlažovacích zařízení, záležitosti týkající se státních pracovníků (včetně členů vojska)...“⁵⁸ Místní hodnostáři měli však velké pravomoci především ve sféře soudnictví a určitý podíl měli i na organizování zemědělské výroby, kdy se starali o údržbu zavlažovacích zařízení a zajišťovali pro tyto práce pracovní síly. Činnost těchto lokálních autorit byla panovníkem bedlivě sledována a kontrolována, žádal od nich pravidelné zprávy o místní situaci a rovněž jim zasílal pokyny. Pro názorný příklad a nastínění Lukáš Pecha ve své knize „Starobabylónský stát: Politický vývoj, hospodářství, státní správa“ rekonstruuje na základě studia korespondence mezi panovníkem a nejvyšším hodnostářem spravujícím provincii se sídlem v Larse, činnost administrativního aparátu a vzájemné vztahy mezi centrální a provinční administrativou. Nejvyšším hodnostářem byl v této provincii Sin-id-dinam, který byl mezičlánkem spojujícím krále s nižšími provinčními hodnostáři. „Z dopisů vysvítá, že Sin-iddinam měl na starosti celou řadu úkolů. Zajišťoval provádění prací na zavlažovacích zařízeních na celém území jižní Babylónie a disponoval větším množstvím pracovníků, které podle královských pokynů odesílal do hlavního města nebo je přiděloval různým hodnostářům...Byl pověřován také stavbou lodí a zajišťováním nákladní lodní dopravy, byl zapojen do shromažďování poplatků ve stříbře i v naturáliích, které byly odváděny do státní pokladny, podílel se na zajišťování zemědělské produkce a hrál velice důležitou roli při dohledu na chov skotu a bravu ve své provincii. Byl rovněž pověřován úkoly ve sféře soudní a kriminální, ale i správou vojenských záležitostí.“⁵⁹ Z tohoto jasně vyplývá, že pravomoci nejvyššího provinčního hodnostáře zahrnovaly rozsáhlou část lidské činnosti, ale stále byl pod přímým dohledem panovníka a musel plnit jeho pokyny.

Na nižším stupínku administrativního aparátu stáli hodnostáři, kteří jsou označováni jako „správci země“⁶⁰. Úkolem těchto úředníků byla správa menších okrsků a byli odpovědní nejvyššímu provinčnímu hodnostáři. Do jejich činnosti spadalo shromažďování různých poplatků státu, zajišťování pracovních sil k výkonu povinné pracovní služby a také péče o královská stáda.

---

⁵⁸ PECHA, L.: *STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa*. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003, s. 220

⁵⁹ PECHA, L.: *STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa*. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003, s. 221, 222

⁶⁰ PECHA, L.: *STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa*. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003, s. 224

Nelze přesně stanovit jakým způsobem byli úředníci do svých úřadů dosazováni, jako nejpravděpodobnější možnost se jeví jmenování králem či nadřízeným hodnostářem. Přímé zmínky o těchto aktech se nám nedochovaly. Je možné, že některé z funkcí byly dědičné a přecházely tedy v mužské linii z otce na syna. Stejně tak nevíme, jak dlouhé bylo funkční období či zda noví úředníci vzcházeli z místního obyvatelstva nebo byli vysíláni králem z hlavního města.

Mezi nejdůležitější funkcionáře patřil vrchní správce poříční plavby a zavodňovacího systému. Toto jeho prestižní postavení je odvozeno od významu, který měl řádný chod kanálů a vodních zařízení pro starobabylónskou společnost. Dalším z významných představitelů byrokratického státního aparátu byl tamkar, obchodník a poskytovatel úvěru, který měl však i významné postavení ve státní správě. Z pověření panovníka vykonával zpravodajské služby na svých cestách, kde byl však kryt svou obchodní činností. Dalšími jeho úkoly bylo vykupovat babylonské občany upadlé v cizině do zajetí, výběr daní a významnou úlohu hrál rovněž v zahraničním obchodu.

6.2 SPRÁVA MĚST

Města byla hlavními politickými, náboženskými a ekonomickými centry země. Ve městech sídlili bohové a vládci. Byla rovněž centry vzdělanosti, protože v nich sídlili písaři. Obyvatelé měst se na rozdíl od obyvatel venkova těšili řadě privilegií jimiž mohlo například být buď částečné nebo dokonce úplné osvobození od platebních a služebních povinností vůči státu.

Správa měst představovala nižší úroveň administrativního aparátu. Pravomoci městských administrativních orgánů byly omezeny pouze na záležitosti lokálního charakteru. Města a jejich představitelé pravděpodobně neměli v rámci administrativního systému celého státu příliš významné postavení.

V čele městské administrativy stál starosta, který měl za úkol řídit obecní záležitosti a působil jako prostředník mezi městem a představiteli státní administrativy. Stejně jako u výše jmenovaných představitelů státní administrativy, ani u toho hodnostáře nevíme jakým způsobem byl do své funkce dosazován a jak dlouho ji mohl vykonávat. Existují teorie, že výkonem této funkce mohl být pravidelně každým rokem pověřován některý ze stařešinů města tedy, že funkce rotovala a člověk jí zastávající byl v pravidelných časových intervalech obměňován. Ovšem naproti tomu stojí teorie, že starosta byl do své funkce dosazován přímo králem a setrval v ní pak několik dalších let. Spolu se starostou se na rozhodování a řízení

obecních záležitostí podílely kolektivní orgány, které jsou nejčastěji označovány termíny „město“, „sněm“ a „stařešinové“. Tyto orgány byly tvořeny váženými občany obce. Stejně jako u výše zmiňovaných hodnostářů ani zde nevíme jakým způsobem byli tito občané do svých funkcí dosazováni, jak dlouho je vykonávali a jak často a kde jejich schůze probíhaly.

Vedle starosty zde byli i další administrativní hodnostáři, jejichž působnost byla lokálně omezená, bohužel zatím nelze jednoznačně určit význam jednotlivých termínů a pravomoci těchto hodnostářů.

Tyto orgány s lokální působností byly pověřeny zajištěním policejní ochrany obce a jejích občanů, řešením soudních sporů lokálního charakteru, výběrem různých poplatků plynoucích do státní pokladny a opatřením pracovních sil pro údržbu zavlažovacích zařízení nacházejících se na území jejich obce. Obyvatelé měst byli tedy povinni pracovat na veřejně prospěšných stavbách, kdy za provedení práce v jim svěřeném úseku byli odpovědni představitelé jednotlivých měst. Obce měly k dispozici také půdu, která spadala buď přímo do jejich vlastnictví nebo byla obecními orgány pouze spravována.

6.2.1 VZNIK MĚST

„Vzhledem k charakteru krajiny nebyla města v Babylónii rozložena rovnoměrně. Sídla se soustřeďovala do pásů podél řek a zavlažovacích kanálů, protože pouze tam bylo možno provozovat závlahové zemědělství.“

Nejstarší sídla městského charakteru jsou v Babylónii doložena již ve 4. tisíciletí př.n.l., k největšímu rozmachu městského osídlení však dochází v průběhu 3. a v první polovině 2. tisíciletí př.n.l. Ve městech sídlili bozi a vládci, kteří si ve městech shromažďovali své bohatství a početné družiny. Města byla rovněž politickými, kulturními a ekonomickými centry země. Města byla také centry vzdělanosti, sídlili v nich písaři a tak téměř všechny prameny pocházejí z měst. Tradiční kultovní střediska v nichž se nacházeli významné chrámy měla významné postavení a jejich obyvatelé se těšili četným výhodám a privilegii mezi tato významná střediska patřili především Babylón, Sippar s chrámem slunečního boha Šamaše, Nippur s chrámem boha Nelila, a Borsipp, kde se nacházelo hlavní středisko kultu boha Nabúa.

6.2.2 VZHLED MĚST

Informace o vzhledu a vnitřním uspořádání měst jsou nedostatečné, což je způsobeno tím, že žádným archeologickým průzkumem nebylo dosud odhaleno celé město, navíc během

dlouhého vývoje prošla města řadou úprav, kdy je obtížné určit a rozlišit jednotlivé vrstvy a plány měst jsou známy pouze velmi nedokonale. Jiný než částečný výzkum znemožňuje i rozlehlost lokalit.

Mezopotamská města byla obvykle opatřena mohutnými hradbami a hlubokými příkopy sloužícími k obraně. Součástí hradeb byly bašty a věže, a nad bezpečností obyvatel měst ve dne v noci bděly vojenské hlídky. Hradby složené z vysušených cihel se nám téměř nedochovaly. Vně hradeb se nacházely datlové háje, pole a neopevněná předměstí, kde se mohly rozkládat tábory kočovných skupin obchodujících s městskými obyvateli.

Střediskem světské moci byl palác jakožto sídlo panovníka či jiného významného představitele světské moci. Paláce mohla od okolní zástavby oddělovat hradba a jeho areál mohl být tvořen mnoha budovami reprezentačního či obytného rázu.

Obytné čtvrti zabíraly většinu plochy měst. O jejich vzhledu a vzájemném uspořádání se dozvídáme nejen na základě archeologických průzkumů, ale i na základ studia písemných pramenů, především smluv týkajících se prodeje či pronájmu nemovitostí. Z písemných pramenů se dozvídáme také názvy⁶¹ ulic, městských bran a jiných významných staveb ve městě. „*Výzkumy naznačují, že obytné čtvrti babylónských měst byly zastavěny nízkými domy z cihel, mezi nimiž se klikatily úzké uličky, mnohdy slepé. Zřejmě svým vzhledem připomínaly medíny, staré části dnešních arabských měst na Blízkém východě a v severní Africe.*“⁶² Součástí obytných čtvrtí byly i prostory sloužící k výrobě a skladování. Uvnitř městských hradeb se nacházely plochy využívané k pěstování obilí nebo jako ovocné či zelinářské sady.

Jak již bylo zmíněno výše, města se na tomto území budovala hlavně v blízkosti vodních toků, což bylo nezbytností pro obživu obyvatelstva. Města byla tedy protkána sítí zavlažovacích kanálů, které často dělily města na jednotlivé čtvrti. Blízkost měst vodním tokům měla svůj význam i v dopravě a obchodu.

6.2.3 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ MĚSTA CHAMMURAPIHO DOBY A ŘÍŠE

- **BABYLÓN**

První zmínka o něm pochází ze 22. století př.n.l. V 19. století př.n.l. se v něm usazuje amorejská dynastie, z níž pocházel Chammurapi, který z tohoto města učinil vzkvétající politické a náboženské středisko. Před nástupem tohoto panovníka na trůn byl Babylón pouze

---

⁶¹ Ulice a jiné významné městské body byly pojmenovány podle božstev nebo charakteristických rysů. Většina původních názvů z doby vlády Chammurapiho se nám však nedochovala.

⁶² PECHA, L.: *BABYLÓNIE*. Libri, Praha 2006, s. 83

regionální mocností, jejíž vliv byl omezen pouze na severní Babylónii a v rámci celého území Babylónie nehrála žádnou významnější úlohu. Jméno města bylo čteno jako Báb-ili, což je vykládáno jako „Brána boží“.

Vzhled Babylónu starobabylónského období je velmi těžké popsat, „*neboť nejstarší archeologické vrstvy a to, co z nich zbylo (město bylo totiž zcela zničeno Asyřany v roce 689), byly zaplaveny volnou podzemní vodou.*“⁶³ Další okolností, která popis starobabylónského vzhledu ztěžuje je skutečnost, že tok řeky Eufkrat se neustále měnil. Na počátku Chamurapiho vlády se Babylón rozkládal pouze na levém břehu řeky, ale záhy se město rozšířilo i na druhý břeh, obě tyto části města byly spojeny mostem. Město bylo obklopeno hradbami, které byly opatřeny pěti branami⁶⁴. Ve městě se nacházelo několik chrámů zasvěcených jednotlivým bohům⁶⁵. Zvláštností Babylónu je, že v jako jediném městě byl královský palác součástí opevňovacího systému.

- **SIPPAR**

Sippar byl nejseverněji ležícím městem jižní Mezopotámie. Byl důležitým náboženským střediskem, protože se v něm nacházel chrám slunečního boha Šamaše.

- **NIPPUR**

Nippur ležel ve střední Babylónii. Stejně jako Sippar, byl i Nippur významným náboženským střediskem díky svému chrámu Ekur, jenž byl sídlem boha Nelila. Nippur byl ale i významným centrem intelektuálního dění a mnoho textů právního, literárního i administrativního charakteru pochází právě z této lokality.

6.3 VOJSKO

Nejvyšším armádním velitelem byl panovník. Ve svém zákonodárném díle věnuje Chamurapi armádě značnou pozornost⁶⁶, protože jeho hlavním cílem bylo vybudovat

---

⁶³ GLASSNER, J.: *MEZOPOTÁMIE*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 64

⁶⁴ Velká brána, Trhová brána, Akusská brána, Adamova brána a Lugalirrova brána

⁶⁵ *Ve východní části se nacházelo několik chrámů: Esagil boha Marduka, Eturkalamma bohyně Bélet-Bábili, Enitendu a Ekišnugal, dva chrámy boha Sína, jeden chrám bohyně Nin'isiny a poslední chrám bohyně Annunitu. V západní části se nacházely nejméně čtyři chrámy: Enamtila boha Nelila, Emesikil boha Amurrua, Edikukamma boha Šamaše a konečně Enamche boha Adada.*

GLASSNER, J.: *MEZOPOTÁMIE*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 65

⁶⁶ § 26 - 41

mocnou říši, k čemuž byla potřeba schopná, silná a dobře organizovaná armáda. Do organizace armády proto mnohokrát zasáhl četnými nařízeními, kterými usiloval o posílení disciplíny, ale projevoval tak péči i o její příslušníky. Branná povinnost byla všeobecná, byly vedeny seznamy osob a zproštěn této povinnosti mohl být člověk pouze panovníkem. Výkon služby byl nepřevoditelný na náhradníka. Za nejvíce zavrženíhodný čin bylo považováno když „prostý voják“ nebo „voják útočné zbraně“ za sebe poslal námezdníka, stihl ho hrdelní trest a jeho majetek nepřípadl dědicům, nýbrž osobě, která měla za něho jít do služby. Stejně přísný trest padl i na důstojníka v jehož útvaru se vyskytli zběhové. Cílem tohoto přísného opatření týkajícího se důstojníků byla motivace k ostražitosti a větší disciplíně. Podle zásady, že silný nesmí křivdit slabému je velitel trestán za zneužití své moci vůči podřízeným. Za krádež, zpronevěru, pronájem podřízeného cizí osobě či kruté zacházení stihl velitele rovněž hrdelní trest.⁶⁷

Za povolávání vojáků odpovídal správce příslušné provincie. Babylónské vojsko se z hlediska postavení svých členů dělilo na dvě skupiny. První skupina byla tvořena příslušníky stálého profesionálního vojska. Druhá skupina byla tvořena odvedenci z řad civilního obyvatelstva, kteří vykonávali různé profese, tvořili zálohu a v mezičase obhospodařovali přidělené pozemky.

Profesionální jádro vojska bylo za svou službu odměňováno přiděly nemovitostí, které byly nezczizitelné. Majetek vojáků tak chrání řada předpisů.⁶⁸ Stejně tak je chráněno manželství zajatých vojáků, kdy pokud se vrátí k manželce, jež si vzal v době zajetí někdo jiný, pozdější sňatek se ruší a to i přes to, že v něm mohly být zplozeny děti.⁶⁹ Určitou část

---

⁶⁷ § 34 CHZ: Jestliže buď „setník“ nebo „hejtman“ vzal „družinikovo“ zařízení, „družiníku“ ukřivdil, „družiníka“ pronajal, vydal „družiníka“ ve sporu proti mocnému, vzal dary, které král dal „družiníkovi“, bude buď tento „setník“ nebo „hejtman“ usmrcen.

⁶⁸ § 26 CHZ: Jestliže buď „družiník“ nebo „rybář“, jenž se dostal při královském tažení do zajetí, potom jeho pole nebo jeho zahrada byly dány jinému a tento koná jeho službu, jestliže se vrátil a dospěl do obce, vrátí mu pole nebo jeho zahradu a on bude vykonávat svou službu.

§ 35 CHZ: Jestliže někdo koupil z ruky „družiníkovi“ brav nebo skot, který dal král „družiníkovi“, přijde o své peníze;

§ 36 CHZ: pole, zahrada nebo dům „družiníka“, „rybáře“ nebo plátce dávek nemůže být prodán;

§ 37 CHZ: jestliže někdo koupil pole, zahradu nebo dům „družiníka“, „rybáře! Nebo plátce dávek, jeho tabulka bude rozlomena a on přijde o své peníze; pole zahrada nebo dům se vrátí jejich majiteli

§ 38 CHZ: „družiníka“, „rybář“ nebo plátce dávek nepřipíše nic ze svého služebního pole, zahrady nebo domu své manželce nebo své dceři nebo pro dluh nedá;

§ 41 CHZ: jestliže někdo směnil pole, zahradu nebo dům „družiníka“, „rybáře“ nebo plátce dávek a dal poplatek, tu „družiník“, „rybář“ nebo plátce dávek se vrátí k svému poli, k své zahradě nebo k svému domu a doplatek, který mu byl dán, si odnese.

⁶⁹ § 133 CHZ: Jestliže někdo upadl do zajetí a v domě jeho jest co jísti, jeho manželka...nevstoupí do domu jiného muže; jestliže tato žena své věci neochránila a vstoupila do domu jiného, tuto ženu usvědčí a hodí ji do vody;

§ 134 CHZ: jestliže někdo upadl do zajetí a v jeho domě není co jísti, jeho manželka smí vstoupiti do domu jiného muže, tato žena nemá viny;

tohoto jádra tvořili rovněž cizí žoldnéři, zejména z řad Kassitů či Amorejců. „*Stálé vojenské posádky byly umístěny ve strategicky důležitých městech a za jejich zásobování odpovídala příslušná městská správa, která jim vydávala obilí a další proviant z královských sýpek.*“⁷⁰

Chammurapiho armádu tvořily dvě velké části, a to pěchota a útvary určené pro boj na moři. V době míru pracovali vojáci na veřejných stavbách, spolupracovali při vymáhání pohledávek, vykonávali strážní službu, plnili policejní funkce a spolupracovali se soudy, což zahrnovalo například eskortování obviněných i výkon rozsudku. „*V textech se objevuje celá řada termínů, které označují různé kategorie vojáků.*“⁷¹ Ráda bych uvedla pár příkladů jako například prostý voják, voják útočné zbraně⁷², kapitán či četař.

7 STAROBABYLÓNSKÁ SPOLEČNOST ZA VLÁDY CHAMMURAPIHO

7.1 SPOLEČENSKÁ DIFERENCIACE

Starobabylónská společnost byla velmi pestrá, diferencovaná a nesmírně složitá. Za vlády Chammurapiho to byla již společnost vysloveně třídní, usazená v pevných městských nebo vesnických sídlištích. V Chammurapiho době starobabylónská společnost vyloženě vzkvétala, rozvíjelo se řemeslo, obchod i stavební činnost. V mezopotámské společnosti nastal přechod k třídní společnosti velice záhy, což bylo podmíněno nutností vybudování a udržování zavodňovacího zařízení. Největším hospodářským bohatstvím zde byla půda a proto k nejlépe postaveným členům společnosti patřili především vlastníci půdy. Starobabylónská společnost měla agrární charakter.

7.1.1 KRÁL

Postavení krále bych chtěla věnovat více pozornosti, protože je to zásadní věc pro pochopení vnímání Chammurapiho společnosti. „*Starobabylónská královská ideologie je*

---

§ 135 CHZ: jestliže někdo upadl do zajetí a v domě jeho není co jísti, jeho manželka před návratem vstoupila o domu jiného muže a porodila mu děti, poté se její manžel vrátil a dostal do své občiny, tato žena se vrátí k svému choti, děti následují otce.

⁷⁰ NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*, Karolinum, Praha 1998, s. 90

⁷¹ PECHA, L.: *STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa*. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003, s. 256

⁷² Asi lapač nepřátel do sítě

výsledkem dlouhého a složitého vývoje, který sahá až k počátkům samotné instituce království v Mezopotámii na počátku 3. tis.př.n.l.“⁷³ Starobabylónská královská ideologie byla silně ovlivněna královskou ideologií státu III.dynastie z Uru.⁷⁴

Základem starobabylónské společnosti byla bezpochyby moc panovníka, který byl v době Chammurapiho již skutečným despotou, „který byl nejen „králem Sumeru a Akkadu“, ale též „králem čtyř světových stran“ a též „králem veškerenstva“.“⁷⁵ Chammurapi už tedy stojí přímo na vrcholu starobabylónského zřízení.

Král⁷⁶ zaujímá nejvyšší stupeň společenského žebříčku. Panovník byl nejvyšším představitelem administrativního aparátu, nejvyšším soudem, nejvyšším velitelem vojska a významnou úlohu hrál i v kultu. K nejpřednějším úkolům panovníka patřila rovněž péče a zajištění řádného chodu zavlažovacích zařízení.

Nezpochybnitelným zdrojem legitimacy královské moci bylo dosazení vladaře do funkce božstvem, které od vladaře očekávalo plnění vladařských povinností a v případě jejich neplnění, mohlo vladaře kdykoliv odvolat. Božstvo uděluje legitimitu vždy pouze konkrétnímu jedinci, ne celé dynastii. Královská moc je tedy vyloženě božského původu a je nadřazena legitimitě pozemské, dané původem z královského rodu. Původ z královské dynastie tedy ještě nezaručoval to, že se skutečně králem stane, neboť každý panovník se musel o své místo zasadit vlastními silami. Na božský původ své moci se odvolávají panovníci ve svých zákonodárných textech, jinak tomu bylo i u Chammurapiho v jehož zákoníku nacházíme mnoho obsahových a výrazových shod s prology a epilogy předchozích panovníků: „*Já král, jenž je největší mezi králi, moje slova jsou vzácná, moje moc nemá sobě rovna. Necht' na rozkaz boha Šamaše, mocného soudce nebe i země, moje spravedlnost zazáří na zemi! Na slova boha Marduka, mého pána, necht' mé nápisy nenajdou zneuctitele! V chrámu Esagile, jež miluji, necht' moje jméno je v dobrém po věčné časy vzýváno.*“⁷⁷ Jméno vladaře bylo vždy uváděno až za jmény bohů, označených za strůjce jeho legitimního nástupu na trůn. Panovník rovněž často zdůrazňuje svoji zbožnost a starostlivost o kult božstev a péči o jejich chrámy.

---

⁷³ PECHA, L.: *STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa*. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003, s. 199

⁷⁴ III. dynastie z Uru se dostává k moci koncem 3. tis.př.n.l. Pro vládu této dynastie je charakteristické období kulturního rozmachu a snaha vybudovat centrální systém státní správy. Jejím zakladatelem byl Ur – Nammu, kterému se podařilo vymánit se ze závislosti na na iráckém vladaři. Za jeho vlády jsou vybudovány první klasické zikkurraty. Za vlády jeho nástupce Šulgiho byl vybudován výkonný správní aparát, vytvořen jednotný systém měr a vah a zaveden jednotný kalendář.

⁷⁵ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Academia, Praha 1954, s. 90

⁷⁶ Sumersky byl vladař nazýván en (ensi) nebo lugal, arkadsky šarru (bel)

⁷⁷ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954, s. 73

„Za vlády Chammurapiho byla moc panovníka již hluboce rozvinutá a pevně organizovaná, představovaná skutečným despotou, který byl nejen „králem Sumeru a Akkadu“, ale též „králem čtyř větových stran“ a „králem veškerenstva“.“⁷⁸ Dříve byli panovníci ovlivňováni působením kněžské složky, ale Chammurapi je již vlivu této skupiny zbaven, ale nadále se představuje jako vykonavatel vůle bohů.

K plnění svých rozsáhlých povinností již potřeboval rozsáhlý administrativní aparát, jehož hlavní představitelé patřili k předním příslušníkům vládnoucí třídy. Je však zajímavé, že nikde nenalezneme text, který by obsahoval povinnosti vladaře či popisoval orgán, který by měl na starost kontrolu panovníka. „Práva a povinnosti babylónského vladaře nebyly nikdy kodifikovány písemně podobě, nýbrž byly dány nepsanou tradicí, předávanou z generace na generaci.“⁷⁹ S postavou krále však byly spojeny předpoklady předurčující ho k výkonu této funkce. Král měl být jedinec zdatný morálně, intelektuálně a fyzicky. Morální vlastnosti dokazoval péčí „o vdovy a sirotky“, což je tradičně ustálený obrat používaný v textech babylónských vladařů, čímž poukazují na starostlivost o nejslabší příslušníky společnosti. I ve svém zákonodárném díle však především usiluje o upevnění a ochranu zájmů příslušníků vládnoucí vrstvy, čímž samozřejmě posiluje postavení své i celé říše.

Králové stejně jako všichni obyvatelé Babylónie uctívali své zemřelé předky a pravidelně jim přinášeli obětiny. O členech královské rodiny nemáme tolik informací jako o samotné osobě krále. Královští synové, kteří nezískali titul krále však zastávali vysoké posty ve státní administrativě, armádě či se stávali významnými chrámovými hodnostáři. Královské dcery se často stávaly kněžkami, které požívaly ve starobabylónské společnosti velké úcty a měly v ní významné postavení. Často byly rovněž využívány jako nástroj zahraniční diplomacie, kdy sloužily k získání majetku či navázání vzájemných vazeb mezi dynastiemi.

7.1.2 ÚZKÁ VRSTVA VYSOKÝCH VOJENSKÝCH, PALÁCOVÝCH A CHRÁMOVÝCH HODNOSTÁŘŮ

Tato vrstva zastávala ve společnosti velmi významné postavení a těšili se velké společenské prestiži. Vlastnili rovněž rozsáhlý majetek, který často propojovali vzájemnými sňatky.

---

⁷⁸ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954, s. 90

⁷⁹ PECHA, L.: *BABYLÓNIE*. Libri, Praha 2006, s. 84

7.1.3 OSOBY EKONOMICKY ZÁVISLÉ NA INSTITUCÍCH

Institucemi zde rozumíme palác a chrámy. Tato vrstva tvořila značnou část obyvatel Mezopotámie. Instituce jim poskytovaly zaopatření formou naturálních dávek nebo přidělů zemědělských pozemků. „*Společenské postavení těchto osob ovšem zřejmě mohlo být dosti rozmanité a dosud zůstává předmětem cílé diskuse mezi badateli.*“⁸⁰

7.1.4 SAMOSTATNĚ HOSPODAŘÍCÍ ROLNÍCI, SOUKROMÍ ŘEMESLNÍCI A OBCHODNÍCI

Většina z těchto soukromých podnikatelů zřejmě úzce spolupracovala s institucemi, avšak nebyla na nich existenčně závislá. Někteří z nich se dopracovali značného majetku.⁸¹ Rolníci hospodařili na vlastních nebo pronajatých pozemcích. Velký význam zde mělo zahrádkářství a sadařství, především pěstování datlové palmy.

Práva a povinnosti řemeslníků máme poměrně podrobně upraveny v CHZ. Dokonce se nám dochovaly seznamy s výčtem řemesel. Řemeslo zde bylo na dobré úrovni a mělo dlouhodobou tradici. Pokud si řemeslník adoptoval opuštěné dítě, musel důsledně dbát o jeho vyučení řemeslu⁸², čehož cílem bylo zabezpečit pracovní trh.

Nejvýznamnějšími představiteli obchodu byli tamkaři. Tamkaři byli obchodníci sdružení na způsob cechů. Měli privilegované postavení – směli disponovat nemovitostí přidělenou jim jako ilcum. Tamkar pro palác vykonával na svých cestách i náročné obchodní a zpravodajské služby, kdy byl kryt svou obchodní činností, a tak mohl nenápadně pozorovat dění v cizině. V cizině rovněž vykupoval babylónské otroky. Postavení tamkara je rovněž věnováno několik paragrafů CHZ.

Obchodu, zemědělství a řemeslu jako pilířům hospodářství se budu věnovat podrobněji v samostatné kapitole.

7.1.5 OTROCI

V tomto období nebyl ještě počet otroků příliš velký a otroci zde rozhodně netvořili hlavní pracovní sílu. Pán měl asi 2 -3 otroky, protože náklady na jejich hlídání a výživu byly

---

⁸⁰ NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*, Karolinum, Praha 1998, s. 88

⁸¹ To se týkalo především obchodníků.

⁸² § 188 CHZ: Jestliže si řemeslník vzal dítě k vychování a svému řemeslu je využil, nemůže být vymáháno zpět; § 189 CHZ: jestliže je nevyučil svému řemeslu, vrátí se tento odchovanec do domu svého otce.

únosné pouze pro palác či chrám, kde se jejich služby uplatňovaly nejvíce. Na území Mezopotámie se otrokářství rozvíjí až v novoasyrském a novobabylónském období.

Otrok byl věcí v rukou svého pána, mohl být tedy prodán, pronajat, vyměněn, dán do zástavy či zděděn. Vedle půdy patřil k nejvýznamnějším výrobním prostředkům. V mnoha případech mu však CHZ přiznávaly jistou právní subjektivitu a do určité míry mu i dávaly ochranu před vlastním pánem. „V tomto směru se lišilo jeho postavení od právního postavení otroka podle klasického práva starověkého Říma. Především jest nutno míti na zřeteli, že mezi Chammurapiho předpisy nenajdeme takový, který by dovoľoval, aby pán zabil svého otroka.“⁸³ K tomuto rozhodnutí a „ochraně“ otroků však nevedla Chammurapiho lidskost, ale význam otroka, jakožto pracovní jednotky, která v této době nebyla příliš rozšířená. Otroci byli označeni značkami, jejichž odstranění je v CHZ trestáno.⁸⁴

Otroci byli označováni značkami, jejichž účelem bylo odlišení otroků od ostatních příslušníků společnosti již na první pohled, aby se tak zabránilo jejich útěkům a skrývání se. Těmito značkami pravděpodobně byla pouta, výžehy. Zvláštní ostříhání hlavy otroka či přivěšené tabulky. „Těmito opatřeními mělo být zabráněno útěku otroků a jejich přechovávání, neboť nebyla možná výmluva, že otroka nelze poznati. Dalším charakteristickým znakem otroků byla okolnost, že nikdy nebylo k jejich jménům, pokud tato byla uváděna, připojováno též jméno jejich otce (tzv. filiace), což se u plnoprávných občanů dělo naprosto pravidelně. Velmi často najdeme zejména ve smlouvách otroky uvedené nikoliv podle jmen, nýbrž podle jejich hlav (tj. jejich počtem).“⁸⁵

Odkud byli otroci získáváni?

- **Válečným zajetím**

Nejstarším pramenem otroctví bylo válečné zajetí, kdy tito zajatci již nebyli zabíjeni, ale byli využíváni k nejtěžším pracím;

- **Narozením**

Narozením z otrocké matky či otrockému otci. Pokud šlo o děti otrokyně a plnoprávného občana v případě, že otec děti uzná za své,

---

⁸³ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954, s. 99

⁸⁴ § 226 CHZ: Jestliže holič bez vědomí pána otroka vyholil značku otroka, jenž mu nepatří, useknou ruku tohoto holiče.

§ 227 CHZ: Jestliže někdo přiměl holiče a on vyholí značku otroka, jenž mu nepatří, tohoto člověka usmrtí a zahrabou do jámy u jeho vrat; holič odpřísáhne „vědomě jsem nevyholil“ a bude propuštěn.

⁸⁵ KLÍMA, J.: *ZÁKONY CHAMMURAPIHO*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954, s. 89

stávají se rovnoprávními občany,⁸⁶ pokud ne, získávají osobní svobodu, ale nemají dědický nárok.⁸⁷ V případě dětí plnoprávné občanky s otrokem paláce nebo muškéna na ně pán otroka neměl nárok;⁸⁸

- **Prodejem do dlužního otroctví**

Zvláštní kategorií byly případy, kdy hospodářská tíseň vedla muže k prodeji své manželky či dětí do dlužního otroctví. Chammurapim byla doba trvání tohoto druhu otroctví stanovena na tři roky⁸⁹, poté museli být tito otroci propuštěni bez ohledu na to zda byla věřitelova pohledávka uspokojena či nikoliv;

- **Degradací**

Degradace do otrockého stavu byla rovněž trestem za závažná provinění.⁹⁰

Postavení otroků zde bylo však všeobecně lepší než postavení otroků řeckých a římských.⁹¹ Otroci mohli uzavírat manželství, a to jak mezi sebou, tak i s plnoprávními občany. Dalším významným znakem „lepšího“ postavení babylónského otroka byla jeho majetkoprávní způsobilost, byť omezená.

Otrok byl v mnoha případech svým pánem propuštěn na svobodu. Propuštění na svobodu bylo realizováno symbolickým religiozním aktem, po kterém se otrok stává plnoprávným občanem a jeho postavení je nenapadnutelné. Propuštění na svobodu bylo v mnohých případech spojeno s jeho osvojením někdejší pánem.

---

⁸⁶ § 170 CHZ: Jestliže někomu jeho choť porodila děti a také jeho otrokyně porodila mu děti, a otec řekne za svého života k dětem, jež mu porodila otrokyně „jste mé děti“, přičtou je k dětem choti; poté, když otec odejde za Osudem, děti choti i děti otrokyně se rozdělí rovnoměrně o majetek otcovského domu; dědic, syn choti, si z podílu vybere a vezme;

⁸⁷ § 171 CHZ: avšak jestliže otec neřekl za svého života k dětem, jež mu porodila otrokyně, „jste mé děti“, když potom odejde za Osudem, nedělí se děti otrokyně s dětmi choti o majetek otcovského domu; otrokyni a jejím dětem bude dána svoboda, děti choti se nebudou domáhat dětí otrokyně pro otroctví.

⁸⁸ § 175 CHZ: Jestliže buď otrok z paláce nebo otrok nevolníkův si vzal dceru plnoprávného občana a ona porodila děti, pán otroka se nebude domáhat dětí dcery plnoprávného občana kvůli otroctví.

⁸⁹ § 117 CHZ: Jestliže někoho svíral dluh a on prodal svou manželku, svého syna nebo svou dceru nebo je dal v zástavu, tři roky pracují v domě svého kupce nebo věřitele, ve čtvrtém roce jim musí dát svobodu;

⁹⁰ § 141 CHZ: Jestliže manželka někoho, jež bydlí v domě někoho, si předsevzala odejít a hospodaří pro vlastní kapsu, promrhává svůj majetek a bude usvědčena, jestliže se manžel vysloví pro její propuštění, propustí ji, na její cestu jí nemusí být nic dáno jako její odbytne; jestliže se její manžel nevysloví pro její propuštění, může si vzít jinou ženu; ona žena bude přebývat jako otrokyně v domě svého manžela.

Dále to je například případ, kdy je plnoprávná osoba odsouzena pro určitý zločin, při porušení rodinné kázně čo případ, kdy plnoprávný občan z odporu ke svému městu či občině emigruje a vrátí se bez prostředků.

⁹¹ V novobabylónském období se ale začíná postavení babylónského otroka přibližovat postavení otroka v antickém Římě.

7.2 POSTAVENÍ CIZINCŮ VE STAROBABYLÓNSKÉ SPOLEČNOSTI

Jakýkoliv cizinec byl ve starobabylónské společnosti považován za nepřítele⁹², cizinec byl pro babylónského člověka potencionálním protivníkem. Nejčastěji se jednalo o uprchlíky, vyhnance, psance, vyslance, obchodníky či posly. Uprchlíci, psanci a vyhnanci neměli ve společnosti místo. Vyslanci se těšili určité ochraně, zatímco obchodníci a poslové museli být velmi opatrní a proto se na svých cestách sdružovali do karavan kvůli bezpečnosti a ochraně.

7.3 STAROBABYLÓNSKÁ RODINA A JEJÍ POSTAVENÍ VE SPOLEČNOSTI

Ve staré Babylónii měla rodina vysloveně patriarchální charakter, který se výrazně projevoval ve vztahu muže a ženy a ještě výrazněji ve vztahu otce k dětem. Avšak žádný z předpisů nesvěřoval otci právo rozhodnout o životě či smrti příslušníků rodiny, nejtěžším trestem je urážnutí ruky dítěti, které udeřilo svého otce.⁹³ Otec mohl dát příslušníky rodiny pro vlastní dluhy do dlužního otroctví, jehož trvání však bylo Chammurapim omezeno na tři roky bez ohledu na to, zda byla v této lhůtě pohledávka věřitelova uspokojena či nikoliv.⁹⁴ Muž rovněž dbal o udržování kultu předků i uspokojení domácích bohů.

Většina každodenních činností se odehrávala v rámci rodiny, jež byla nejen jednotkou příbuzenskou, ale i právní. Centrem rodinného života byl dům, který byl uzavřen a s okolním světem spojen pouze vstupními dveřmi. Směrem ven nebyla ani okna, ta byla pouze do uzavřeného dvora.

7.3.1 POSTAVENÍ MUŽŮ A ŽEN

O výsadním postavení muže ve starobabylónské společnosti jsem psala již v úvodu tohoto tématu, nyní bych se ještě ráda stručně zmínila o postavení ženy ve společnosti i v rámci rodiny. Žena byla muži absolutně podřízena, ale přesto bylo její společenské a právní postavení mnohem volnější než například u žen starověkého Říma. Starobabylónská žena měla právo uzavírat smlouvy, vystupovat u soudu i zastávat různá místa ve veřejné správě. Ale v mnoha oblastech se projevovala její podřízenost muži – například manžel ji mohl pro vlastní dluhy dát do otroctví, narozdíl od muže byla žena stíhána pro cizoložství, které u mužů

---

⁹² To dokazuje i fakt, že sumerské slovo „lukur“ a akkadské „nakrum“ znamená zároveň „cizinec“ i „nepřítel“.

⁹³ § 195 CHZ

⁹⁴ Více k tomuto v kapitole týkající se otroctví a jeho pramenů.

bylo tolerováno a dokonce mohl muž v některých případech žít s vedlejší ženou nebo otrokyní, které však nebyly rovnoprávné s jeho hlavní manželkou. V zásadě však byla babylónská rodina monogamní. Účelem ženy v manželství bylo porodit muži děti, teprve poté byla žena spjata s mužem a jeho rodinou. Mateřství dělalo ze ženy lépe postaveného člena rodiny, ale stále se nestavila na roveň muži.

7.3.2 MANŽELSTVÍ

Starobabylónské manželské právo bylo velmi konzervativní a založeno na tradičním hodnotách. Účelem manželství bylo opatření potomků, především synů, aby se udržela kontinuita rodiny. Muž získával rovněž v ženě pracovní sílu pro svůj dům a hospodářství. Žena sňatkem ztratila příslušnost k rodině svého otce a stala se součástí rodiny manžela. Sňatek byl zpravidla domluven mezi otci budoucích manželů.

Zvláštním typem manželství, avšak ve starobabylónské společnosti neobvyklým, bylo manželství s řádovou kněžkou (nadítum) babylónských chrámů. Tento typ manželství byl upraven hned v několika paragrafech CHZ. Tato kněžka však byla vázána příkazem bezdětnosti, proto pro naplnění manželství, tedy získání potomstva, přivedla kněžka za tímto účelem svému muži otrokyni. Ač děti porodila otrokyně, zákonnou matkou dětí byla kněžka. Otrokyně poté ale nesmí být prodána, pokud však děti neporodí, může být kněžkou prodána.⁹⁵

- **Uzavření manželství**

Aby manželství bylo platné, muselo být stvrzeno smlouvou⁹⁶, ale soudě z malého množství dochovaných smluv je pravděpodobné, že v právní praxi měla ústní smlouva stejnou váhu jako písemná. Před perfekcí smlouvy se jednalo o tzv. započaté manželství, k jehož perfekci dochází uzavřením smlouvy v níž bylo určeno i věno⁹⁷ a tímto okamžikem se dostává žena do moci svého manžela. Věno zůstává zavazeno manželčíným dětem a zůstala-li žena bezdětná, vracelo se věno do domu jejího otce, ale v tomto případě měl muž nárok na srážku ve výši obvěnění. Uchazeč si zajistil budoucí manželku poskytnutím zásrubních darů a obvěnění⁹⁸, přijetím těchto darů se budoucí tchán zavazuje k dovršení manželské smlouvy. Po přijetí darů a obvěnění

---

⁹⁵ § 146 CHZ: Jestliže si někdo vzal řádovou kněžku a ona dala svému manželu otrokyni a ta mu porodila děti, potom tato otrokyně se kladla na roveň své paní, nesmí ji paní prodat, protože porodila děti; vloží jí otrockou značku a bude jí počítati mezi své otrokyně;

⁹⁶ § 128 CHZ: Jestliže si někdo vzal manželku a neuzavřel s ní smlouvu, tato žena není jeho manželkou.

⁹⁷ Věno většinou zahrnovalo šperky, oděvy, potřeby pro domácnost a v případě bohatších rodin rovněž nemovitosti, stáda dobytka či otroky. Věno nahrazovalo dceři nedostávající se jim podíl dědický, bylo tedy jakýmsi odbytým.

⁹⁸ Zpravidla se jedná o peněžité plnění, které poskytoval budoucí tchán otci své budoucí nevěsty.

již nesměl otec budoucí nevěsty změnit své rozhodnutí, v opačném případě musel vše vrátit v dvojnásobném množství.⁹⁹ Stejně tak byl sankcionován budoucí ženich, pokud se po poskytnutí darů, rozhodl pro jinou ženu.¹⁰⁰

- **Zánik manželství**

Manželství končilo buď smrtí jednoho z manželů nebo rozvodem. Rozvod byl v zásadě možný a v CHZ je několik paragrafů uvádějících důvody pro ukončení manželství. Stejně jako sňatek i rozvod vyžadoval určitá rituální gesta. Silným důvodem k rozvodu manželství bylo, neprodila-li či neopatřila-li žena manželovi potomstvo.¹⁰¹ V tomto případě už žena představovala pro muže pouze přítěž a může se vrátit do domu svého otce, kdy jí muž vrací věno. Manželství zaniká při opuštění občiny manželem, žena poté smí uzavřít nový sňatek s jiným mužem a na rozdíl od případu, kdy byl muž zajat, se žena ani po jeho návratu nevrací zpět do jeho domu.¹⁰² Při ochrnutí či oslepnutí manželky je muži dovolena uzavřít nové manželství, ale musí se postarat i o nemocnou ženu a zajistit jí ve svém domě důstojné žití, ale v případě kdy se tato žena rozhodne pro návrat k otci, má nárok na vrácení věna.¹⁰³ Výslovným důvodem pro rozvod manželství bylo manželčino cizoložství¹⁰⁴, zatímco u muže cizoložství nebylo nijak sankcionováno jak už ostatně vyplývá z výše popsaného nerovného postavení muže a ženy. Dalším důvodem k rozvodu z viny manželčiny byla její rozhazovačnost či ponižování manžela. V tomto případě mohl muž ženu vyhnat bez nároku na jakékoliv odbytné či vrácení věna nebo si ji ponechat ve svém domě jako otrokyni, poté mohl samozřejmě manžel uzavřít sňatek nový.¹⁰⁵ K rozvodu však mohla dát podnět i žena, pojala-li k muži odpor a byla-li poté soudem prokázána její čestnost a muži hrubost, mohla s věnem odejít zpět k otci, ale pokud se její čestnost

---

⁹⁹ § 160 CHZ: jestliže někdo dal donést do domu tchána zasnubní dar, dal obvěnění, avšak otec dcery řekne „svou dceru ti nedám“, vrátí vše, cokoliv mu bylo přineseno, dvojnásobně;

¹⁰⁰ § 159 CHZ: Jestliže někdo, kdo dal donést do domu svého tchána zasnubní dar, dal obvěnění, se zahleděl do jiné ženy a řekl svému tchánovi „tvou dceru si nevezmu“, otec dcery podrží vše, co mu bylo přineseno;

¹⁰¹ § 163 CHZ: jestliže si někdo vzal ženu a ona mu neopatřila děti, tato žena odejde za Osudem, jestliže obvěnění, které tento člověk přinesl do domu svého tchána, mu jeho tchán vrátí, k věnu této ženy nemá její manžel právních nároků, její věno patří domu jejího otce;

¹⁰² § 136 CHZ: Jestliže někdo opustil svou občinu a zběhl, potom jeho manželka vstoupila do domu jiného muže, jestliže se tento člověk vrátil, a své manželky se chopil, poněvadž opovrhl svou občinou a zběhl, žena zběha se nevrátí k svému muži.

¹⁰³ § 148 a 149 CHZ

¹⁰⁴ § 129 CHZ: Jestliže manželka někoho byla přistižena při souloži s jiným mužem, sváží je a hodí je do vody; jestliže manžel nechá žít svou manželku, i král nechá žít svého služebníka.

¹⁰⁵ § 141 CHZ: Jestliže manželka někoho, jež bydlí v domě někoho, si předsevzala odejít a hospodaří pro vlastní kapsu, promrhává svůj majetek a bude usvědčena, jestliže se její manžel vysloví pro její propuštění, propustí ji, na její cestu jí nemusí být nic dáno jako její odbytné; jestliže se její manžel nevysloví pro její propuštění, může si vzít jinou ženu; ona žena bude přebývat jako otrokyně v domě svého manžela.

neprokázala a naopak se ona chovala hrubě ke svému muži, byla potrestána utopením.¹⁰⁶

7.3.3 OTEC A DĚTI

Ve vztahu otce a dětí se projevuje patriarchální charakter babylónské rodiny snad ještě výrazněji než ve vztahu mezi manželi. Je překvapivé, že v žádném předpise nemáme stanovenou věkovou hranici dospělosti. Stejně jako svoji manželku, mohl otec dát i své děti do otroctví pro vlastní dluhy. Případy, kdy byl otcem či matkou otrok a jaké měly následně zařazení jejich děti jsem uvedla již výše u kapitoly týkající se otroctví a jeho pramenů.

7.3.4 DĚDICKÁ POSLOUPNOST

Přirozeným pokračovatelem rodu byl syn, který zároveň byl dědicem majetku a jeho povinností bylo udržovat posmrtný kult svých předků, a aby jejich duším zajistil poklidný pobyt v záhrobí. Dcera mohla dědit jen v případě, nebylo-li synů. Místo dědického podílu dostávaly dcery od svých otců věno, které bylo jakýmsi odbytným. Dcera znamenala pro rodinu spíše hospodářskou újmu, protože odešla s věnem k muži nebo s dary do služby v klášteře či chrámu.

V této době ještě neexistoval testament v podobě jaké ho známe dnes, ale existovaly náhražky k dělení rodinného majetku otcem, kdy mohl darovat pro případ své smrti vybranému potomkovi. Jinak byla otcova pozůstalost dělena rovným dílem mezi syny.¹⁰⁷ Nebyly-li děti otrokyně uznány otcem za legitimní potomky, nemají dědický nárok, avšak i oni i jejich matka získávají svobodu.¹⁰⁸ V případě, že je otec uznal za své děti, dědí rovným dílem s ostatními syny.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ § 142 CHZ: Jestliže žena svého manžela nenávidí a prohlásí „nebudeš se mnou obcovati“, její záležitost bude vyšetřena v jejím okrsku; je-li zneuctěna a nemá-li hříchu, avšak její manžel opouští dům a příliš ji zlehčoval, tato žena nemá viny, může si vzít své věno a odejít do domu svého otce;

§ 143 CHZ: jestliže však nebyla zneuctěna a opouští dům, svůj majetek promrhává, svého manžela zlehčuje, tuto ženu hodí do vody.

¹⁰⁷ § 165 CHZ: Jestliže někdo svému dědici, v němž se jeho oku zalíbilo, daroval pole, zahradu a dům, vyhotovil pro něj tabulku a potom otec odejde za Osudem, když se bratři dělí, dar, který mu otec dal, si vezme a nadto se dělí rovnoměrně majetek otcovského domu.

¹⁰⁸ § 171 CHZ: avšak jestliže otec neřekl za svého života k dětem, jež mu porodila otrokyně, „jste mé děti“, když potom odejde za Osudem, nedělí se děti otrokyně s dětmi choti o majetek otcovského domu; otrokyni a jejím dětem bude dána svoboda, děti choti se nebudou domáhat dětí otrokyně pro otroctví.

¹⁰⁹ § 170 CHZ: Jestliže někomu jeho choť porodila děti a také jeho otrokyně porodila mu děti, a otec řekne za svého života k dětem, jež mu porodila otrokyně „jste mé děti“, přičtou je k dětem choti; poté, když otec odejde za Osudem, děti choti i děti otrokyně se rozdělí rovnoměrně o majetek otcovského domu; dědic, syn choti, si z podílu vybere a vezme;

Vdova byla chráněna v konkrétních předpisech.¹¹⁰ Ani vdově však nebylo přiznáno dědické právo, ale bylo jí zaručeno další bydlení v domě zesnulého manžela. Nedochází zde k levirátu¹¹¹, žena se po smrti svého muže mohla znovu provdat pokud její děti byly již dospělé. V případě, že byly ještě malé, musela pro přejítí do domu jiného muže získat souhlas soudu a pak museli společně pečovat o děti a nesměli však rozprodat jejich budoucí majetek.¹¹² Po otcově smrti byl syn za sex s nevlastní matkou vypuzen z otcovského domu¹¹³, za sex s vlastní matkou byli oba upáleni¹¹⁴.

7.3.5 ADOPCE

Již v této době se objevuje adopce, která je rovněž upravena hned v několika paragrafech CHZ. Adopcí rozumíme právní akt, kdy otec přiznal postavení svého syna či dcery cizím dětem aby si opatřil náhradu za děti vlastní v době, kdy vlastní děti neměl. Avšak pozdější narození vlastního dítěte neohrozilo práva osvojence.¹¹⁵

V případě, že osvojené dítě bylo novorozencem a osvojitelem bylo již vychováno, nemohlo být již dítě vymáháno zpět.¹¹⁶ K biologickým rodičům se mohl vrátit jen osvojenec, který byl patrně nalezcem a vypátral své rodiče.¹¹⁷ Zvláštní postavení měli v tomto směru osvojenci palácového zaměstnance nebo příslušnice chrámové služby – nesměli být vindikováni¹¹⁸ a jestliže se svých osvojitelů zřekli, byl jim vyříznut za trest jazyk.¹¹⁹ Jestliže k nim projevíli po objevení domu vlastního otce nenávisť, bylo jim vypíchnuto oko.¹²⁰

- **Pravá adopční smlouva**

Adopce, kterými si plnoprávný občan zajišťoval mužské potomky;

---

¹¹⁰ Např. v § 172 je chráněna před tyranii vlastních dětí...

¹¹¹ Obyčej nebo zvyk, kdy se vdova stávala manželkou nejbližšího příbuzného jejího zesnulého manžela.

¹¹² § 177 CHZ: jestliže vdova, jejíž děti jsou malé, si předsevzala vstoupiti do domu jiného muže, bez soudců nesmí vstoupiti; když má vstoupiti do domu jiného muže, soudci projednají pozůstalost jejího dřívějšího manžela a svěří dům jejího dřívějšího manžela jejímu pozdějšímu manželu, dají jim vyhotovit tabulku, o dům budou pečovatí a vychovají malé děti; nářadí nesmějí prodati; kupec, který koupí nářadí dětí vdovy, přijde o peníze, a majetek se vrátí svému pánu.

¹¹³ § 158 CHZ: Jestliže někdo byl dopaden po smrti svého otce v klíně své pěstounky, jež zrodila děti, tento člověk bude vypuzen z otcovského domu.

¹¹⁴ § 157 CHZ: Jestliže se někdo po smrti svého otce vyspal v klíně své matky, upálí je oba.

¹¹⁵ § 191 CHZ: Jestliže někdo, jenž si vzal malé dítě za syna a vychoval je, zřídil si dům, potom měl vlastní děti a předsevzal si vypuditi odchovance, neodejde toto dítě s prázdnou; jeho pěstoun dá mu ze svého majetku třetinu jeho dědického podílu a ono může odejít; z pole, zahrady a domu mu nemusí dát nic.

¹¹⁶ § 185 CHZ: Jestliže si někdo vzal za syna malé dítě pod svým jménem a vychoval je, tento odchovanec nemůže být vymáhán zpět.

¹¹⁷ § 186 CHZ: Jestliže si někdo vzal za syna malé dítě a když si je vzal, ono vypátrá svého otce nebo svou matku, tento odchovanec vrátí se do domu svého otce;

¹¹⁸ § 187 CHZ: syn eunucha, zaměstnance paláce, nebo syn mnišky nemůže být vymáhán zpět.

¹¹⁹ § 192 CHZ: Jestliže syn eunucha nebo syn mnišky řekl svému pěstounu nebo své pěstounce „nejsi mým otcem, nejsi mou matkou“, vyříznou mu jazyk;

¹²⁰ § 193 CHZ: jestliže syn eunucha nebo mnišky vypátral dům svého otce a zneuctil svého pěstouna nebo svou pěstounku a odejde do domu svého otce, vyrvou mu oko.

- **Nepravá adopční smlouva**

Osvojenec z řad nedospělců i žen je přijímán do péče osvojitelem, kterým mohl být i poloprávní občan či žena.

7.4 POVINNOSTI OBYVATEL VŮČI STÁTU

Bez ohledu na postavení měli obyvatelé povinnosti vůči státu. Jako označení pro různé typy služeb se používalo slovo „ilkum“, pod které spadají jednotlivé typy služebních povinností, které byly označovány různými termíny. Za výkon těchto prací byli odměňováni přidělem půdy nebo v naturáliích. Tyto povinnosti byly v zásadě dvojího typu:

- **Úkony prováděné ve prospěch státu**

Jednalo se o veřejné práce a službu ve vojsku. Veřejnými pracemi byla myšlena povinnost odpracovat určitý počet dní v měsíci na různých veřejně prospěšných stavbách¹²¹ jako bylo budování a čištění kanálů či stavba hradeb na ochranu měst. Délka povinné služby se odvíjela od postavení pracovníka v rámci rodiny a společnosti. Pracovalo se ve skupinách, na které dohlížel dozorce. Jednalo se spíše o nižší vrstvy obyvatelstva.

Povinnost služby ve vojsku byla povinná pro příslušníky některých společenských vrstev. Sloužili ale pouze po dobu válečného tažení a nebyli tak součástí stálé armády¹²². Za povolávání jednotlivých vojáků byl zodpovědný správce provincie.

- **Platební povinnosti**

Ze starobabylónského období nemáme žádné doklady nasvědčující tomu, že by existovala nějaká všeobecná platební povinnost, která by byla povinná pro všechny osoby žijící na území státu bez rozdílu. Starobabylónský daňový systém byl naopak charakteristický tím, že určité poplatky byly povinny odvádět pouze určité skupiny obyvatelstva, které byly definovány na základě sociálních, geografických, etnických nebo profesních kritérií. Placení daní bylo často spojeno se zastáváním určitých úřadů

---

¹²¹ Byla to společná práce ve prospěch obcí a společnosti, pro případ, že by někdo pracoval špatně či se snažil této povinnosti uniknout, stanovuje CHZ tresty. Pro názornost zde opět uvedu konkrétní příklad takového ustanovení.

§ 53 CHZ: Jestliže někdo při upevňování hráze svého pole složil ruce v klín a neupevnil svou hráz a v hrázi se objevila trhлина, avšak nechal zaplavit pozemky obcí vodou, člověk, v jehož hrázi se objevila trhлина, nahradí obilí, jehož zničení dopustil;

§ 54 CHZ: jestliže však nemůže nahradit obilí, prodají ho i jeho nemovitosti a příslušníci obcí, jejichž pole odnesla voda, si rozdělí trhovou cenu.

¹²² Viz. vojsko

v palácové či chrámové administrativě nebo mohlo být spojeno s výkonem určitých profesí. Doloženy jsou rovněž „dovozní cla“, která museli platit obchodníci z importovaného zboží. Výše poplatků i podmínky za nichž byly odevzdávány byly přesně stanoveny a zapsány na tabulky, které byly uloženy v královských archívech pro případ sporů či nějakých nejasností. Poplatníkům bylo stanoveno přesné množství naturálií nebo stříbra, kterého museli v průběhu roku odevzdat. Jsou doloženy případy, které dokazují, že poplatky mohly být spláceny i po menších dávkách nebo že mohly být platební povinnosti přeneseny na jinou osobu, která se ve smlouvě opatřené pečeti před svědky zavázala, že závazek splatí v určitém termínu.

V textech ze starobabylónského období je doloženo velké množství termínů označujících různé druhy daní, ovšem ve většině případů je velmi nesnadné určit, kdo a z jakého důvodu je platil.

Daňové zatížení obyvatelstva bylo vysoké a napomáhalo tak ke zhoršení ekonomické situace nižších vrstev obyvatelstva. Králové proto často vydávali edikty rušící nebo omezující pracovní či vojenské povinnosti pro určité vrstvy obyvatel, které měly zlepšit jejich postavení.

8 HOSPODÁŘSTVÍ

Základem babylónského hospodářství bylo vyspělé intenzivní zemědělství, živočišná výroba, obchod a řemeslo. Ani v tomto případě se nelze opírat o spisy pojednávající o starobabylónském hospodářství v teoretické rovině, oporu nacházíme pouze v ohromném množství konkrétních záznamů a v konkrétně provedených úkonech.

Lukáš Pecha poukazuje na problémy, které vyvstávají při pokusu o všeobecnou charakteristiku hospodářského systému nejen starobabylónského období, ale i všech ostatních fázích mezopotámských dějin. „*Je třeba zdůraznit, že rekonstrukce ekonomiky ve starověké Mezopotámii je velmi riskantní a spekulativní záležitostí. Veškeré pokusy o rekonstrukci jsou založeny na studiu omezeného souboru náhodně dochovaných pramenů, které jsou psány mrtvými a tudíž ne zcela srozumitelnými jazyky.*“¹²³

---

¹²³ PECHA, L.: *STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa*. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003, s. 53

Babylónská ekonomika byla určována vzájemnou interakcí tří ekonomických sektorů

- státního
- chrámového
- soukromého

S tímto rozdělením souvisí zásadní problém obtížnosti zařazení konkrétního případu do daného sektoru, protože postrádáme spolehlivé kritérium, na jehož základě bychom o tomto mohli v konkrétních případech rozhodnout. Tyto tři sektory nebyly jasně ohraničenými prvky, ale navzájem spolupracovali a tím docházelo i k jejich vzájemnému prolínání.

8.1 MAJETEK

Majetek se dělil na movitý a nemovitý, a je chráněn hned několika předpisy CHZ. Nemovitostmi mámě na mysli především půdu jakožto hlavní výrobní prostředek. Většina půdy byla ve vlastnictví paláce, pouze minimum půdy bylo v rukou patriarchálních rodin v občinách.

Půda paláce za vlády Chammurapiho

- **Půda obhospodařovaná palácem ve vlastní režii**
- **Půda svěřená palácovým zaměstnancům, řemeslníkům a příslušníkům vojska**

Půda svěřená příslušníkům vojska byla nezcizitelná a nebyla zatížena závazky. Majetek vojáků je chráněn řadou předpisů CHZ, které jsem již citovala v úseku věnovanému přímo vojsku.

Půdu mohli prodat jen chrámová služebnice, tamkar a ten, kdo obdělával přidělenou půdu, ovšem s tím, že na kupce přechází i povinnosti s ní spojené.¹²⁴

- **Půda v kolektivním vlastnictví občiny**

V tomto případě závisí existence člověka na jeho začlenění do občiny a vzájemné spolupráci. Svévolné opuštění půdy bylo trestáno.

Pokud se týká movitého majetku, v dokumentech se často mluví o zlatě, stříbře, zrní, skotu,... V CHZ jsou jako movité věci posuzováni i otroci, kteří byli hlavním výrobním prostředkem.

---

¹²⁴ § 40 CHZ

8.2 ZEMĚDĚLSTVÍ

Pěstování plodin bylo na území Babylónie vázáno na umělé zavlažování. Půda, především v povodí obou řek, byla díky každoročním náplavám mimořádně úrodná. Byly zde výborné podmínky pro rozvoj intenzivní zemědělské produkce, ale museli se potýkat i s problémy, které přinášelo zasolování půdy a změny říčních koryt, které měli často fatální dopad na zavlažovací systémy.

Základem starobabylónského obilnářského zemědělství bylo především pěstování ječmene, méně pšenice. V sadařství byla nejčastěji pěstována palma datlová. Z domácích zvířat jsou nejvíce chovány ovce pro vlnu a mléko, poté kozy na mléko, skot jako tažné zvíře a v menší míře prasata, která sloužila spolu se psy jako sběrači odpadků kolem lidských příbytků. Velmi rozšířený byl i rybolov, který podléhal regálu panovníka.

Ve starobabylónském období přichází nový trend, kdy se instituce z důvodů vysokých nákladů snaží omezit rozsah majetku obhospodařovaného přímo institucí a tento majetek je svěřován do péče osob, které nemuseli patřit mezi stálé zaměstnance institucí. Při přímém obhospodařování majetku musela instituce zaměstnávat velké množství stálých zaměstnanců, což pro instituce v konečném důsledku bylo organizačně složité a zbytečně nákladné. Osoby jenž měly v péči majetek instituce, byly povinny odvádět ve smlouvě předepsanou fixní rentu v naturáliích či úkonech bez ohledu na to zda vydělají či prodělají. Druh i množství práce byli přesně stanoveny a zapsány v úředních záznamech. Tyto osoby dostávají díky tomu šanci podílet se na zisku, mohou si ponechat vše, co vyprodukovali nad rámec stanovené nájemní renty, ale zároveň podstupují riziko, že v případě schodku, budou muset toto uhradit ze svých vlastních prostředků.

Můžeme tedy rozlišit **tři způsoby využívání majetku institucí**

- **Obhospodařování ve vlastní režii**
- **Přidělování za výkon služby**
- **Pronájem za naturální rentu**

8.3 OBCHOD

Hlavním představitelem obchodu byl tamkar, o jehož privilegovaném postavení a četných úkolech jsem se již ve své práci zmiňovala.

Chammurapi má velký význam hlavně ve sféře zahraničního obchodu, protože za jeho panování dochází k upevnění státního dohledu nad vývozem a dovozem zboží .

Z období Chammurapiho vlády se nám dochovala řada textů dokumentujících nejrůznější typu obchodních transakcí. Obchodovaly jak státní instituce, tak soukromé osoby. Předmětem obchodních transakcí mohl být movitý i nemovitý majetek. Smlouvy byly sestavovány podle předepsaného formuláře a tabulky s nimi byly opatřovány otiskem pečetního rámečku, kdy pečeť měla velký význam při ověřování pravosti dokumentu, ke zvýšení ochrany dokumentu byl tento dokument vkládán do hliněné obálky, která dokud nebyla rozbita, platila presumpce pravosti textu. Zvláštním typem smluv byly smlouvy na úvěr, které charakterizuje určitá prodleva mezi dodáním zboží a jeho zaplacením. Za vlády Chammurapiho dochází k rozvoji tzv. „palácových obchodů“¹²⁵, kdy se jednalo o obchodování s naturáliemi na úvěr a tyto transakce probíhaly ve velkém objemu s majetkem institucí. Instituce získávaly ve formě rent a různých poplatků velké množství naturálií, ale kvůli omezeným skladovacím možnostem i omezené životnosti těchto produktů měly instituce zájem především o stříbro. Z tohoto důvodu část naturálií byla institucím členy obchodních komor, podílejícími se na jejich vybírání od občanů, odevzdána a zbytek tito zmocněnci institucí prodávali ve velkém na úvěr za stříbro. Kupujícímu bylo dodáno zboží a ten se ve smlouvě zavázal, že v určité lhůtě zaplatí za naturálie ve stříbře. Instituce nejčastěji obchodovaly s vlnou pocházející ze státních či chrámových stád. Doloženo je rovněž obchodování s ovocem, zeleninou, ojediněle i s obilím a oleji.

8.4 ŘEMESLO

Babylónie neoplývala bohatstvím surovin, proto suroviny k řemeslnému zpracování musely být dováženy nebo nahrazovány jinými z místních zdrojů. Kovy, kámen a dřevo bylo nutné dovážet. Dostatek měli jílovité půdy, vápence a přírodního asfaltu. Hlína byla využívána jako stavební materiál, k výrobě keramiky a v neposlední řadě pro výrobu tabulek k zaznamenávání textů. Kamene jako stavebního materiálu se užívalo zřídka, hojně se využíval například k výrobě zbraní a šperků. Důležitým odvětvím bylo řemeslo zabývající se zpracováním kovů. Nejčastěji používaným kovem byl bronz¹²⁶ Z bronzu byly zhotovovány zbraně, součásti zbroje, ozdobné předměty i součásti nábytku. Železo bylo v této době zpracováváno minimálně, protože se jednalo o vzácný materiál, se kterým se navíc obtížně pracovalo.

---

¹²⁵ PECHA, L.: *STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa*. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003, s. 140

¹²⁶ Vyráběn jako slitina mědi a cínu, podíl cínu zpravidla 10%

Práva a povinnosti řemeslníků byly poměrně podrobně upraveny. Díky dlouhodobé tradici bylo řemeslo na vysoké úrovni a dokonce se nám dochovaly seznamy s výčty řemesel. Délka učení není v CHZ stanovena, pravděpodobně se řídila zvykovým právem nebo směrnicemi jednotlivých řemesel. Jen část řemeslníků byla ve stálém služebním poměru vůči institucím. Za svojí práci tito „zaměstnanci byli odměňováni naturálními dávkami a pracovali ve skupinách za dohledu dozorců. Zbylá část řemeslníků pracovala jako soukromí živnostníci, kdy instituce byly pouze jejich zákazníky.

8.5 VÁHY A MÍRY

Babylóský systém měr a vah vycházel ze tří základních jednotek

- **Loket**

Délková míra, jeho délka je zhruba 49,5 cm.

- **qa**

Dutá míra, její objem odpovídá přibližně 0,84 l.

- **mina**

Jednotka hmotnosti, která odpovídá 505 gramům.

„Všechny tyto míry tvořily systém založený na lokti, jehož různé jednotky byly spojeny jednoduchým vztahem: qa je 1/144 krychlového lokte, mina je hmotnost objemu vody rovnajícího se 1/240 krychlového lokte“.

8.6 CENY ZBOŽÍ

Cena zboží byla udávána ve stříbře, případně v obilí. V CHZ chybí sazebník cen, ale obsahuje předpisy o mzdách, platech nebo nájemném za nemovitosti. O výši cen jednotlivého zboží máme poměrně dost dokumentů, ale o tom jakým způsobem byla cena utvářena lze zatím pouze diskutovat.

9 NÁBOŽENSTVÍ

Náboženský systém Babylónie byl polyteistický. Byly zde uctívány desítky božstev, které byly spojovány s určitými přírodními nebo i společenskými jevy. Svět bohů byl stejně jako ten lidský hierarchicky uspořádán, kdy každý z významnějších bohů měl svůj dvůr a služebníky obdobně jako panovník pozemský. Ve výtvarném umění byli bohové zpravidla

znázorňování v antropomorfní¹²⁷ podobě. Božstva byla také zastupována symboly zobrazujícími různé bytosti či předměty, s nimiž bylo božstvo nějakým způsobem svázáno. Každé z božstev mělo sídlo v místě, kde se nacházela jeho hlavní svatyně. Tyto svatyně se lišily svou velikostí, vybavením i prestiží, která jim byla připisována.

Za vlády Chammurapiho dochází k posílení vlivu městského boha Marduka, který je povýšen na nejvyššího vládce bohů. Mezi další významné bohy patří Šamaš, bůh slunce, Nergal, vládce podsvětí či Nabú, který byl patronem písařského umění.

9.1 VÝZNAM KNĚŽSKÉ SLOŽKY

Král je již zbaven dříve silného vlivu chrámů, které nyní hrají pouze sekundární úlohu. Za vlády Chammurapiho se chrámová ekonomika stává závislejší na centrální administrativě, král stále častěji zasahoval do hospodaření chrámů a volně disponoval chrámovým majetkem a osobami na něm pracujícími. Král ale také chrámy bohatě podporoval, protože výstavba chrámových budov a péče o ně patřila k hlavním úkolům starobabylónského panovníka.

Majetek chrámů byl rozsáhlý a chrámy zaměstnávaly vlastní pracovní síly, kterým byla odměna za jejich práci odváděna v naturáliích a předem byla stanovena její výše.

Chrámový personál byl tvořen třemi skupinami zaměstnanců

- **Kultovní personál**

Byl tvořen kněžkami a kněžími. Mezi kněžkami zasvěcenými různým bohům byly rozdíly v jejich sociálním postavení. Zvláště významné postavení mají chrámové kněžky naditum, které často pocházely z rodin vysokých palácových i chrámových hodnostářů. Kněžky často disponovaly velkým majetkem, jehož část dostaly od otce při vstupu do kláštera, ale dostávaly i přiděly půdy od státu. Se svým majetkem mohly kněžky nakládat téměř bez omezení a tak ho mohly nadále rozšiřovat. S jejich postavením byly zároveň spojeny velké výdaje ve formě naturálních dávek chrámu svého božstva.

- **Administrativní personál**

- **Pracovní personál**

Sem patřili řemeslníci, zemědělci, pastýři a služebníci chrámů.

Zdrojem chrámového majetku byly

- Výnosy z obchodních transakcí;

---

¹²⁷ napodobující schematicky tvary lidské postavy

- Naturální dávky, které byli povinni odevzdávat členové chrámového personálu;
- Renty za pronájem božích symbolů k různým účelům;
- Hodnotné dary od krále, ale i dary od prostých obyvatel;
- Prodej či pronájem prebend, které se postupně změnilly v pouze formální záležitost přinášející vlastníkově prebendy určitou prestiž a hmotné požitky. Majitelé prebend nebyli povinni vykonávat práci, která byla náplní té profese a vzhledem k tomu, že někteří vlastnili tak velké množství chrámových úřadů, že nebylo možné je najednou vykonávat.

10 STRUČNĚ K BABYLÓNSKÉ KULTUŘE A VZDĚLANOSTI

Ve své práci jsem se zaměřila spíše na politický a hospodářský vývoj za vlády panovníka, který je předmětem této mé práce. Velmi stručně bych se však chtěla zmínit i o kultuře té doby. Babylónská kultura byla v mnoha oborech značně vyspělá i díky tomu, že navázala na rozvinutou sumersko - akkadskou civilizaci.

Znalost písma byla omezena na užší okruh vyšších vrstev. Velký význam měly písmařské školy tzv. „*domy tabulek*“, které v této době již byly oprostěny od vlivu kněží začínaly se otvírat i ženám, kterým až dosud zůstávaly uzavřeny. V této škole byl písmař vychováván, získal zde základní vzdělání, ale ještě nebyl vzdělavcem v širším slova smyslu. K tomu, aby byl způsobilý samostatně zpracovávat úkoly z různých oborů, musel projít „*vyšší školou*“, na které se vzdělával v gramatice a literatuře, ale také v základech práva, lékařství či matematice. Autoři CHZ byli mistry svého oboru. Ale u osoby, která předložený text opisovala do hliněné tabulky či vtesávala do kamene nebylo důležité, zda danému textu rozuměla nebo pouze reprodukovala dodanou předlohu.

Také v oblasti matematiky staří Babylóňané vynikli její znalostí, která byla motivována praktickými požadavky. Znali šedesátkovou a desítkovou číselnou soustavu i Pythagorovu větu znali dříve než „její autor“.

Babylóňané dosáhli velkého pokroku také v oblasti astronomie. Sledovali oběh jednotlivých hvězd a svá pozorování pečlivě zaznamenávali. Zabývali se především pozorováním Měsíce a Slunce, hlavně je zajímalo zatmění Slunce Měsícem. Rok měl 12 měsíců, 254 dní, den dělili na 12 hodin. Čas byl měřen s pomocí vodních hodin.

Velkých pokroků dosáhlo lékařství, kdy se zde objevují skutečné vyšetřovací metody jako je pozorování tepu, vyšetření nemocného pohmatem, zkoumání moči a vnějších příznaků

onemocnění. Způsoby léčby byly zaznamenávány do tabulek, kde byla zapsána diagnóza, příznaky, způsob léčení a jeho výsledky. Lékařské povolání však skýtalo i velká právní rizika, protože Chammurapim byly neúspěšné operace poměrně tvrdě trestány.¹²⁸

---

¹²⁸ Pro zajímavost opět uvedu pár příkladů.

§ 218 CHZ: Jestliže lékař provedl plnoprávnímu občanu bronzovým nožem obtížnou operaci a způsobí, že plnoprávní občan zemře, nebo bronzovým otevře oční oblouk plnoprávního občana a uničí jeho oko, uříznou mu jeho ruku;

§ 219 CHZ: jestliže lékař provedl otroku nevolníka bronzovým nožem obtížnou operaci a způsobí, že zemře, nahradí otroka za otroka;

§ 220 CHZ: jestliže otevřel bronzovým nožem jeho oční oblouk a zničí jeho oko, zaplatí polovinu jeho kupní ceny.

11 ZÁVĚR

Hlavním cílem mé práce bylo podat co nejucelenější a přitom dobře pochopitelný obraz vlády Chammurapiho, 6. člena I. babylónské dynastie, který byl bezesporu nejslavnějším starobabylónským panovníkem. Za doby jeho vlády došlo k územní expanzi, ekonomickému i politickému rozmachu. Všechnu moc pevně svíral ve svých rukou a postupně se mu podařilo vybudovat silný stát se stabilní ústřední mocí, která dohlížela a svědomitě spravovala i území v okrajových částech říše. Mezi tehdejšími panovníky neměl rovnocenného soupeře. Nejprve využil spojení marijského Zimrilima, který jediný se mu mohl postavit až nakonec dobyl i jeho území. Při budování své říše postupoval Chammurapi pozvolna a promyšleně.

Ani zde, v závěru práce nesmím opomenout jeho rozsáhlé zákonodárné dílo, které v mnohém navazovalo na díla předešlá, ale přesto všechna tato díla Chammurapiho zákoník předčil svojí rozsáhlostí, propracovaností a snahou o řešení aktuálních problémů té doby. Chammurapi se v prologu tohoto díla odvolával na svoji starost o blaho jeho lidu, na ochranu slabých před silnými a bezbožnými, aby každý mohl před tuto monumentální stélu předstoupit a nalézt tak oporu a ochranu v právu. Spíše než tyto bohulibé myšlenky ho k vytvoření tohoto díla vedla potřeba zaplnit mezery ve zvykovém právu a nevyhovující řešení upravit podle svých potřeb.

Pokud bych se měla znovu pokusit odpovědět na úvodní otázku „Kdo to byl Chammurapi?“ Chammurapi byl obratný diplomat, dobrý taktik, schopný vojenský velitel a moudrý panovník mající oporu ve fungujícím byrokratickém aparátu a v disciplinované armádě, který dokázal dovést svoji říši na její vrchol.

12 RESUMÉ

Chammurapi jehož vláda spadá mezi léta 1792 a 1750 př. n. l. byl šestým členem I. babylónské dynastie. Předci této dynastie byli nomádi amorejského původu. Byl nejvýznamnějším panovníkem starobabylónské říše. Svoji vládu zakládal na silné ústřední moci, byl typickým představitelem staroorientálního despoty.

Počátek jeho vlády nepřinesl výrazné změny, ale v průběhu své vlády si postupně osvojoval diplomatické, vojenské a taktické dovednosti. Výboje zahájil až do dovršení konsolidace země. Postupně dobyl mnohá území, mezi nejvýznamnější můžeme zařadit Larsu, Elam a Mari, kde vládl jeho dřívější spojenec Zimrilim. Babylón se stal centrem pevně stmelené rozsáhlé říše.

Do historie se zapsal vytvořením nejrozsáhlejšího a nejucelenějšího staroorientálního zákonodárného díla. Chammurapiho zákoník je vytesán na černé dioritové stéle vysoké 2,25 m. Tato stéla byla objevena v lednu roku 1902 v elamských Suzách, kam byla odvečena po dobytí Babylónie jako válečná kořist. Chammurapiho zákoník má ryze kasuistický charakter.

Chammurapiho nástupci nedokázali jím vybudovanou rozsáhlou říši udržet, proto po jeho smrti dochází k úpadku.

12.1 SUMMARY

Hammurabi whose government falls between the years 1972 and 1750 BC was the sixth member of the Babylon I dynasty. Ancestors of the dynasty were nomads Amorite origin. It was the most important royal babylonian empire. Their government based on a strong central power, was a typical representative despots.

The beginning of his reign did not change significantly, but during his reign gradually appropriation by diplomatic, military and tactical skills. Shocks initiated until the completion of the consolidation of the country. Gradually conquered many territories, the most we can include Lars, Elam and Mary, where he ruled his former ally Zimrilim. Babylon became the center of tightly bonded vast empire.

Into history with his creation of the widest and most comprehensive legislative work. Hammurabi Code is carved in black bein high 2,25 m. The stele was discovered in January 1902 in Suz, which was towed after the conquest of Babylon as booty. Hammurabi Code is purely casuistical character.

Hammurabi built by successors failed to maintain a large empire, so after his death, there is a decline.

13 PŘÍLOHY

Reliéf z vrcholu Chammurapiho stély

Zdroj: KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA..* Academia, Praha 1979

31	šum - ma a - wi - lum
32	NÍG - GA ilim
33	ù É - GAL
34	iš - ri - iq
35	a - wi - lum šu - ú
36	id - da - ak
37	ù ša šu - ur - qa - am
38	i - na qa - ti - šu
39	im - hu - ru
40	id - da - ak

Výsek textu Chammurapiho stély s přepisem a překladem

Zdroj: KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA*. Academia, Praha 1979

Vojáci nesoucí válečný vůz

Zdroj: OPPENHEIM, L.: *STAROVĚKÁ MEZOPOTÁMIE*. Academia, Praha 2001

*Alabastrová hlava válečníka, která byla objevena v troskách marijského paláce.
Pravděpodobně vznikla v letech 1800 – 1750, tedy nedlouho před tím než bylo Chammurapim
město zničeno.*

Zdroj: SOUČKOVÁ, J.: STAROVĚKÝ PŘEDNÍ VÝCHOD. Mladá fronta, Praha 1979

Deska s portrétem Chammurapiho a votivním nápisem

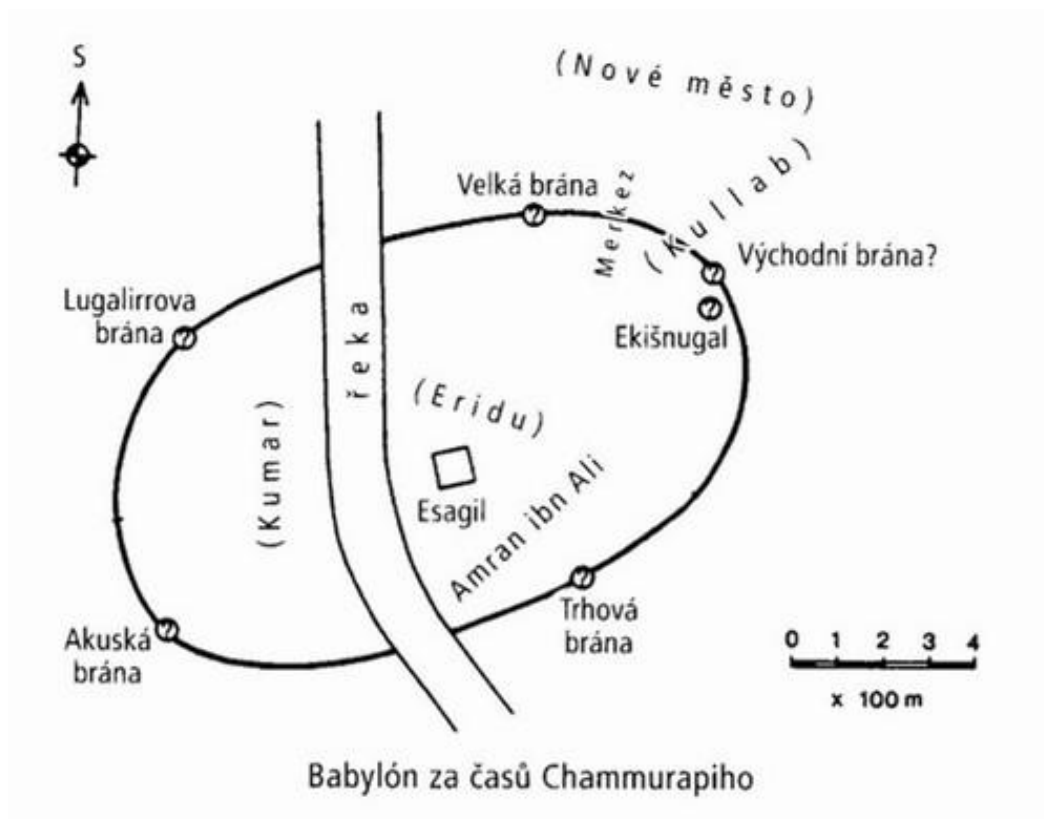
Zdroj: KLÍMA, J.: *NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA..* Academia, Praha 1979

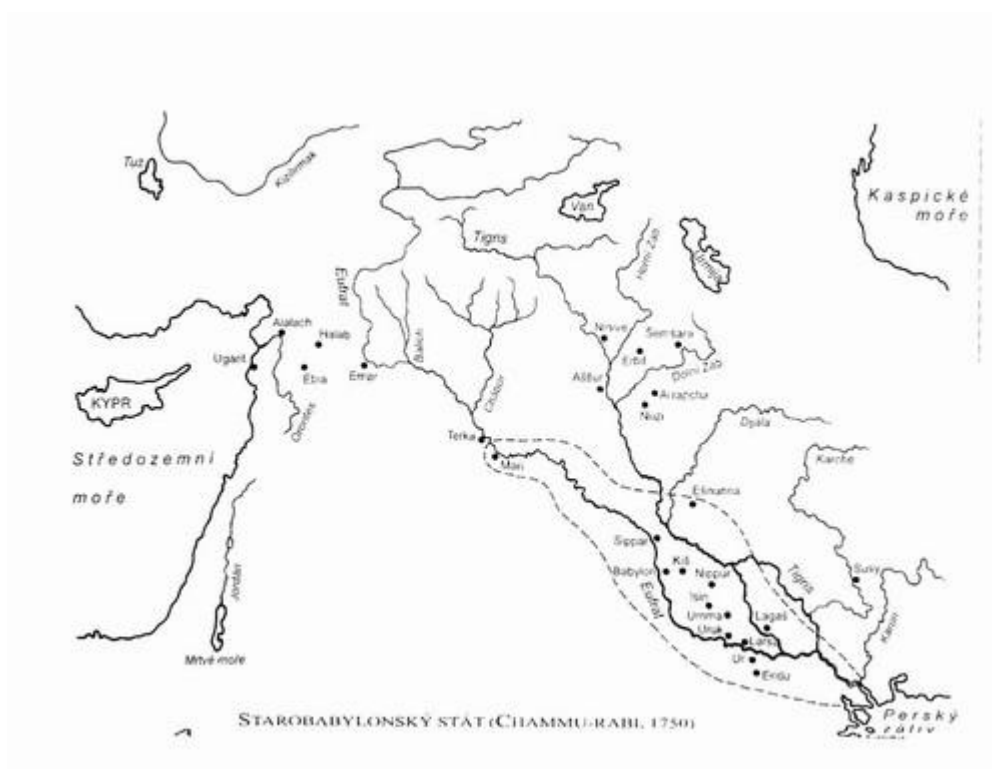
Trosky slavného Babylónu

Zdroj: KLÍMA, J.: NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA.. Academia, Praha 1979

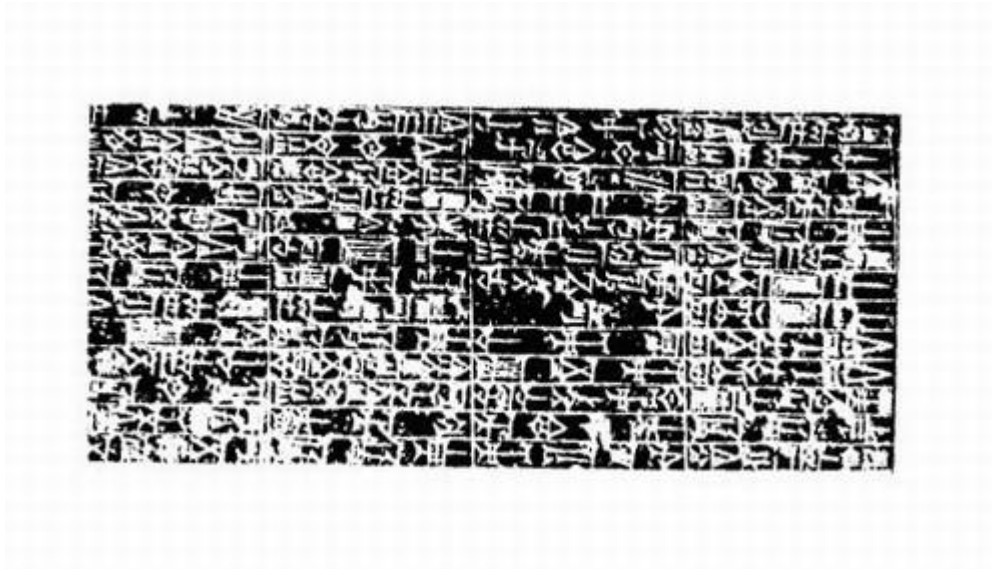
Schematické zobrazení ukazující nám strukturu Babylónu za vlády Chammurapiho

Zdroj: GLASSNER, J.: MEZOPOTÁMIE. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004

Starobabylónský stát za vlády Chammurapiho (rok 1750 př.n.l.)

Zdroj: NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: *DĚJINY MEZOPOTÁMIE*. Karolinum, Praha 1998

Snímek zachycující počáteční ustanovení Chammurapiho zákoníku

Zdroj: SOUČKOVÁ, J.: *STAROVĚKÝ PŘEDNÍ VÝCHOD*. Mladá fronta, Praha 1979

Vůz z pálené hlíny zdobený reliéfem boha Nergala. Na těchto vozech vyjízděly sochy bohů při novoročních slavnostech.

Zdroj: SOUČKOVÁ, J.: STAROVĚKÝ PŘEDNÍ VÝCHOD. Mladá fronta, Praha 1979

Babylonské kamenné závaží o hmotnosti 5 min.

Zdroj: KLÍMA, J.: NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA.. Academia, Praha 1979

Královská hlava, známá jako „Hlava Chammurabiho“. Tato malá vytesaná hlava je jedním z nejslavnějších děl orientálního umění. Kvalita díla a pokročilý věk zobrazené osoby vedli některé badatele k mylnému přesvědčení, že jde o portrét Chammurapiho. Ve skutečnosti je toto dílo datováno okolo roku 2000 př.nl.

Zdroj: <http://www.louvre.fr/llv/commun/home.jsp> staženo dne 10.6. 2010

14 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BIČ, M.: **PŘI ŘEKÁCH BABYLÓNSKÝCH**. Vyšehrad, Praha 1990
- BURIAN, J.: **CESTY STAROVĚKÝCH CIVILIZACÍ**. ROH, Praha 1973
- GLASSNER, J.J.: **MEZOPOTÁMIE**. Nakladatelství lidové noviny, Praha 2004
- HRUŠKA, B.: **POD BABYLÓNSKOU VĚŽÍ**. Práce, Praha 1987
- CHARVÁT, P.; OLIVA, P.; MAREK, V.: **ENCYKLOPEDIIE DĚJIN STAROVĚKU**. Libri, Praha 2008
- CHARVÁT, P.: **ANCIENT MESOPOTAMIA**. Orientální ústav Akademie věd české republiky, Praha 1993
- JEPSEN, A.: **KRÁLOVSKÁ TAŽENÍ VE STARÉM ORIENTU**. Vyšehrad, Praha 1997
- KLÍMA, J.: **LIDÉ MEZOPOTÁMIE: Cestami dávné civilizace a kultury při Eufratu a Tigridu**. Orbis, Praha 1976
- KLÍMA, J.: **NEJSTARŠÍ ZÁKONY LIDSTVA**. Academia, Praha 1979
- KLÍMA, J.: **ZÁKONY CHAMMURAPIHO**. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954
- KRAMER, S.N.: **HISTORIE ZAČÍNÁ V SUMERU**. Státní nakladatelství krásné literatury a umění. Praha 1965
- NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F.: **DĚJINY MEZOPOTÁMIE**. Karolinum, Praha 1998
- OPPENHEIM, L.: **STAROVĚKÁ MEZOPOTÁMIE**. Academia, Praha 2001
- PECHA, L.: **BABYLÓNIE**. Libri, Praha 2006
- PECHA, L.: **STAROBABYLÓNSKÝ STÁT: Politický vývoj, hospodářství, státní správa**. Orientální ústav Akademie věd České republiky, Praha 2003
- PROSECKÝ, J.; CHARVÁT, P.; HRUŠKA, B.; HELLER, J.: **ENCYKLOPEDIIE STAROVĚKÉHO PŘEDNÍHO VÝCHODU**. Libri, Praha 1999
- ROAF, M.: **SVĚT STARÉ MEZOPOTÁMIE A STAROVĚKÉHO BLÍZKÉHO VÝCHODU**. Knižní klub, Praha 1998
- SOUČKOVÁ, J.: **STAROVĚKÝ PŘEDNÍ VÝCHOD**. Mladá fronta, Praha 1979
- ZAMAROVSKÝ, V.: **NA POČÁTKU BYL SUMER**. Panorama. Praha 1983

14.1 INTERNET

LAW CODE OF HAMMURABI, KING OF BABYLON In: Louvre Museum Official Website

URL: <http://www.louvre.fr/llv/commun/home.jsp> (10.6. 2010)